

Andrija Šubat, Stevo Stanivuković,
inž. Kazimir Štiglić
 Privredna komora SR Hrvatske, Zagreb

**STANJE I OSNOVNI PROBLEMI RAZVOJA POLJOPRIVREDE U
 PROVEDBI PRIVREDNE REFORME**

**A) OPĆA KRETANJA POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE
 U PROTEKLIM PERIODU**

Obim ukupne poljoprivredne proizvodnje je u proteklih 10 godina porastao za 73%. Godišnja stopa rasta iznosi 5,7%. Međutim, u posljednjem petogodišnjem razdoblju stopa porasta iznosi svega 0,6%. Različite stope porasta u osnovi proizlaze iz činjenice, što se je od 1955—1960. godine startalo od veoma niske osnove, a u tom je razdoblju došlo do relativno jakog tehničkog i tehnološkog napretka, a to je imalo za posljedicu snažan razvoj i povećanje proizvodnje, naročito kod društvenih gospodarstava a i u kooperaciji.

Tehnički napredak vidljiv je iz ovih podataka:

	Povećanje traktorskog parka	Povećanje potrošnje umjetnog gnojiva	Poveć. učešća visoko-prinosn. sorti bilja u ukupnoj sjetvi
1955—1960.	212%	274%	36%
1960—1965.	44%	40%	15%

Godine 1955. bilo je na području SR Hrvatske svega 1692 traktora a utrošeno je 29.342 tone umjetnog gnojiva, dok je u 1965. godini bilo 8416 traktora, a utrošeno je 292.648 tona umjetnih gnojiva.

Osnovni faktori materijalnog osiguranja proizvodnje, mehanizacije i kemizacije i prelaz na upotrebu sjemena visokorodnih sorata u periodu 1955—60. uz maksimalno angažiranje stručnjaka i radnika dali su najznačajnije rezultate u razvitku poljoprivrede u poslijeratnom periodu. Period 1960—65. karakterizira zaostajanje osnovnih materijalnih i subjektivnih faktora intenzifikacije.

Društveni sektor poljoprivrede u SRH raspolaže sa 16,9% oranica i 10% stočnog fonda. Prinosi u biljnoj proizvodnji su u pravilu i u prosjeku dvostruko veći nego na individualnom sektoru poljoprivrede.

Društvena poljoprivredna gospodarstva povećala su vrijednost proizvodnje po ha od 1960. do 1965. godine za 40%. U 1964. godini postignuta je proizvodnja po ha obradive površine na društvenom sektoru izražena u žitnim jedinicama 37 mtc. Time je intenzitet proizvodnje premašio za 50% intenzitet postignut na individualnom sektoru. Ukupni obujam proizvodnje društvenih gospodarstava rastao je po godišnjoj stopi od 11%.

Učešće društvenog sektora u ukupnim tržišnim viškovima poprima sve veći značaj. Ono je kod najvažnijih kultura slijedeće: šećerne repe 72%, pšenice 85%, uljarica 50%. Učešće društvenog sektora u tržišnim viškovima stočarske proizvodnje je znatno niže. Od ukupno društveno-organizirane proizvodnje mesa, društveni sektor učestvuje u isporuci tovnih svinja sa 32%, a kod tovnih goveda svih kategorija sa 47%. Međutim, potrebno je napomenuti da se proizvodnja goveđeg mesa na društvenom sektoru zasniva sa 80% nabavljenog tovnog materijala s individualnog sektora.

Na individualnom sektoru pao je u istom razdoblju obujam proizvodnje za 1%. Do porasta obujma proizvodnje došlo je u stočarskoj proizvodnji i to za 8%, dok je obujam ratarske proizvodnje manji za 7,3%. Kretanje obujma proizvodnje na individualnom sektoru odraz su sniženja proizvodnje osobito kod staračkih i mješovitih gospodarstava, dok se je u društveno organiziranom procesu proizvodnje povećavala.

Uzevši poljoprivredu u cjelini, društveni sektor daje 20% od ukupne vrijednosti poljoprivredne proizvodnje u SR Hrvatskoj.

Iz osnovnih podataka poljoprivredne proizvodnje proizlazi da se je u prošlom razdoblju — društveni sektor potpuno afirmirao. Nivo proizvodnje na društvenom sektoru u odnosu na svjetska dostignuća i naše uvjete je još uvijek nizak kako po korištenju jedinice kapaciteta tako i u produktivnosti rada.

Iz podataka o tržišnosti i ukupnoj proizvodnji društvenog sektora vidljive su njegove komparativne prednosti u odnosu na individualni sektor, ali je i pored toga povećanje površina na društvenom sektoru išlo srazmjerno sporim tempom što pokazuju slijedeći podaci:

Površine u društvenom sektoru¹⁾ u SRH — u ha —

Godina ²⁾	Oranica	Voćnjaci	Vinogradi	Livade	Ukupno obradive površine	% od ukupnih površina	
						oranice	obradive
1955.	120.750	3334	3056	19.000	146.140	7,6	6,6
1956.	108.511	3144	3208	12.894	127.757	6,8	5,8
1957.	126.668	4140	3430	21.379	155.617	8,0	7,0
1958.	136.498	4603	3503	27.980	172.584	8,6	7,7
1959.	153.794	5404	3618	29.473	192.289	9,7	8,6
1960.	179.109	5210	3520	29.938	217.777	11,2	9,8
1961.	194.455	5296	3707	33.990	237.448	12,2	10,6
1962.	199.647	5544	3584	33.138	241.913	12,6	10,9
1963.	224.134	5794	3749	37.708	271.385	14,0	12,1
1964.	245.667	5811	4096	36.414	291.988	15,4	13,1
1965.	268.293	5811	4142	35.581	313.827	16,9	14,2

1) Zajedno s neorganiziranim društvenim zemljištem

2) Stanje 31. V.

Obradive površine u SRH (stanje 31. V 1965.)

— u ha —

	Oranice	Voćnjaci	Vinogradi	Livade	Ukup. obradive površine
Ukupno fond obradivih površina	1.590.541	69.335	90.022	465.313	2.215.211
Od toga u društvenom vlasništvu	268.293	5.811	4.142	35.581	313.827
Od toga kod društvenih gospodarstava oranične površine	255.688	5.464	4.072	20.384	285.613
% fonda obradivih površina na društv. gospodarstvima	16,07	7,88	4,52	4,38	12,89

Do 1960. godine otkup zemlje vršile su uglavnom zadružne organizacije, no iako je ponuda zemlje bila ozbiljna, a cijene povoljne nije se moglo ići na veće podruštvovljenje zemlje zato:

- što i postojeće društvene površine nisu bile privedene odgovarajućem nivou za intenzivniju eksploataciju,
- što u tom periodu nije OIF sudjelovao u kreditiranju otkupa zemlje,
- što su meliorativni zahvati osobito u SR Hrvatskoj također bili nedovoljni.

Preuzimanjem zadružnih ekonomija od kombinata i dobara otvaranjem kredita za otkup zemlje u OIF, odrazilo se je u razdoblju od 1962. do 1965. godine na jači tempo povećanja društvenih površina. Otkup zemlje mogao je biti i veći, da su kombinati bili sposobni osigurati suvremenu opremu i ulagati sredstva za agromelioracije i sistematizaciju tla.

B) KRETANJA U RATARSKOJ PROIZVODNJI

Pored ovladavanja proizvodnjom na povećanim površinama kombinati su u ovom periodu ostvarili relativno dobre rezultate u ratarskoj proizvodnji. To je vidljivo iz pregleda proizvodnje glavnih ratarskih kultura.

Proizvodnja pšenice u SR Hrvatskoj od 1956—1965. godine

Godina proizvodnje	Društveni sektor			Privatni sektor			Ukupno SR Hrvatska		
	hektara	mtc/ha	vagona	hektara	mtc/ha	vagona	hektara	mtc/ha	vagona
1955/56	11.371	17,4	1.977	299.266	9,3	27.928	310.637	9,6	29.905
1956/57	23.184	29,2	6.774	362.850	16,2	58.948	386.034	17,0	65.722
1957/58	30.823	28,4	8.750	372.260	14,0	52.213	403.083	15,1	60.963
1958/59	47.679	39,2	18.670	376.038	16,4	61.871	423.717	19,0	80.541
1959/60	52.447	30,2	15.857	365.345	17,6	64.377	417.792	19,2	80.234
1960/61	44.273	29,8	13.190	307.135	15,7	48.146	351.408	17,5	61.336
1961/62	73.207	35,2	25.789	346.053	18,1	62.735	419.260	21,1	88.524
1962/63	81.922	36,3	29.744	346.060	17,9	62.030	427.982	21,4	91.774
1963/64	92.904	29,7	27.579	350.438	15,6	54.670	443.342	18,6	82.249
1964/65	60.319	31,2	18.813	283.630	16,7	47.241	343.949	19,2	66.054
Ø									
1955/56 — 1964/65	51.813	32,2	16.714	340.907	15,8	54.016	392.720	18,0	70.730

Proizvodnju pšenice karakterizira moderniji pristup tehnologiji od 1955. godine na ovamo. Uvođenjem visokorodnih sorata u isto vrijeme modernije tehnologije dalo je brze rezultate na većini površina društvenih gospodarstava. Za svega 4 godine proizvodnja pšenice na društvenom sektoru doživjela je tehnološku revoluciju čime su i prosječni prinosi porasli od 17,4 q/ha u 1956. godini na 39,2 q/ha u 1959. godini. Ukupna proizvodnja u istom razdoblju povećana je pored većih prinosa i povećanim sjetvenim površinama od oko 2000 vagona na 20.000 vagona.

Stagniranje proizvodnje pšenice poslije 1960. godine a i pad poslije 1963. godine na društvenom sektoru rezultira iz slijedećeg:

— zaustavljanje introdukcije najboljih svjetskih sorata, a u isto vrijeme domaća selekcija i sjemenarstvo nisu osigurali kvalitetniji sjemenski materijal,

— ostajanje na pola puta u rješavanju problema mehanizacije ove proizvodnje, a u vezi s tim i zaostajanje u postizavanju odgovarajuće produktivnosti rada,

— nedovoljna stimulacija neposrednih proizvođača za visoku proizvodnju pšenice bitno je utjecala na stagnaciju proizvodnje.

Proizvodnja pšenice na individualnom sektoru limitirana je između ostalog niskim tehničkim i tehnološkim nivoom proizvođača. Poznato je da se na području SRH još uvijek preko 50% sjetvenih površina sije ručno.

Proizvodnja kukuruza na području SR Hrvatske u razdoblju 1955—1964. godine

Godina proizvodnje	Društveni sektor			Privatni sektor			Ukupno SR Hrvatska		
	hektara	mtc/ha	vagona	hektara	mtc/ha	vagona	hektara	mtc/ha	vagona
1955.	18.328	26,2	4.797	490.678	19,4	95.285	509.006	19,6	100.022
1956.	19.209	26,4	4.886	511.336	15,2	77.854	530.545	15,6	82.740
1957.	23.041	48,3	11.135	500.402	22,1	110.829	523.443	23,3	121.964
1958.	28.419	48,5	13.795	496.289	19,9	99.808	524.708	21,5	112.603
1959.	34.582	51,9	17.957	493.141	24,1	118.921	527.723	25,9	136.878
1960.	40.542	48,9	19.849	481.374	25,3	121.627	521.916	27,1	141.476
1961.	41.249	42,0	17.308	499.374	23,1	115.335	540.623	24,5	132.643
1962.	38.250	52,3	20.017	476.565	22,9	109.326	514.815	25,1	129.343
1963.	37.182	50,5	18.770	468.983	21,7	106.264	506.165	24,7	125.034
1964.	41.185	57,9	23.837	454.424	27,7	125.792	495.609	30,2	149.629
1965.	58.467	52,8	30.876	463.990	24,3	112.872	522.457	27,5	143.748
Ø 1956 —									
1965.	36.212	49,3	17.843	484.588	22,6	109.763	520.800	24,5	127.606

U ovom periodu društveni sektor povećao je površine za 3 puta, a prinose od 26 q/ha na 53 q/ha tj. 2 puta.

Privatni sektor svih 10 godina stagnira u površinama i u prinosima, a proizvodnja za tržište čak opada.

Pored izvjesnih rezultata u kooperaciji na prosječan rezultat bitnije su utjecali slabiji rezultati u proizvodnji kukuruza kod mješovitih privatnih gospodarstava koja su raspolagala s vrlo oskudnim sredstvima rada.

Karakteristično je u proizvodnji kukuruza u ovom periodu pomanjkanje još jače orijentacije društvenog sektora na veće površine i viši prinos po ha, a uvjetovano je pomanjkanjem opreme za proizvodnju i prihvata proizvoda, lošim sjemenskim materijalom, a nedovoljno riješenim tehnološkim problemima (sklop, sorta, gnojidba, upotreba herbicida itd.).

Veliko učešće radne snage i nestimulirano plaćanje još je više potenciralo naprijed iznijete probleme.

**Proizvodnja šećerne repe na području SR Hrvatske
u razdoblju 1955—1964. godine**

G o d i n a	Društveni sektor			Privatni sektor			Ukupno SR Hrvatska		
	hektara	mtc/ha	vagona	hektara	mtc/ha	vagona	hektara	mtc/ha	vagona
1955.	3.161	227	7.186	16.040	183	29.300	19.200	190	36.500
1956.	3.968	144	5.714	16.489	132	21.848	20.457	135	27.562
1957.	5.501	326	17.940	15.062	228	34.293	20.563	254	52.233
1958.	5.553	295	16.373	14.040	201	28.233	19.593	228	44.606
1959.	9.166	351	32.165	13.467	267	35.921	22.633	301	68.086
1960.	9.346	381	35.581	9.294	273	25.335	18.640	327	60.916
1961.	10.900	301	32.800	9.700	219	21.200	20.600	262	54.000
1962.	11.216	374	41.922	7.783	230	17.914	18.999	315	59.836
1963.	12.655	390	49.308	8.330	236	19.689	20.985	329	68.997
1964.	13.254	424	56.205	7.130	275	19.620	20.384	372	75.825
1965.	12.958	428	55.399	5.392	272	14.672	18.350	382	70.071
Ø 1956 —									
1965.	9.452	363	34.341	10.668	224	23.872	20.120	289	58.213

U proizvodnji šećerne repe na društvenom sektoru zabilježeni su značajni rezultati. Sjetvene površine povećane su od 3161 ha u 1955. godini na 13.000 ha u 1966. godini, a u prosječnim prinosima od 227 q/ha na 427 q/ha u 1965. godini.

Ovome je mnogo pridonijela korektna poslovno-tehnička suradnja između šećerana i proizvođača. Ti odnosi zasnovani na unaprijed utvrđenim cijinama, tehničkoj suradnji kroz osiguranje sjemena i ostalog repromaterijala, osigurali su konstantno povećanje prinosa i ukupne proizvodnje, osobito na društvenom sektoru.

Neriješeni problemi sjemena i u vezi s tim problem prorjeđivanja i vađenja repe uvjetovali su povećani utrošak živog rada.

Utrošak živog rada kod našeg najboljeg proizvođača šećerne repe (IPK Osijek) je 1,10 sati za 1 mtc, dok je utrošak živog rada u SAD 0,20 sati za 1 mtc.

Proizvodnja suncokreta u SR Hrvatskoj

G o d i n a	Društveni sektor			Privatni sektor			Ukupno SR Hrvatska		
	hektara	mtc/ha	vagona	hektara	mtc/ha	vagona	hektara	mtc/ha	vagona
1955.	1.660	8,4	139	12.640	10,6	1.341	14.300	10,3	1.480
1956.	1.492	9,5	141	8.079	9,2	740	9.571	9,2	881
1957.	1.296	15,2	197	9.428	12,7	1.197	10.724	13,0	1.394
1958.	1.623	17,1	278	7.733	14,0	1.087	9.356	14,6	1.365

Nastavak tabele »Proizvodnja suncokreta u SRH«

1959.	1.903	12,8	244	10.088	13,7	1.379	11.991	13,5	1.623
1960.	1.025	14,7	151	6.529	14,1	921	7.554	14,2	1.072
1961.	3.370	22,2	748	8.560	15,1	1.294	11.930	17,1	2.042
1962.	4.954	22,3	1.097	10.457	18,4	1.926	15.411	19,6	3.023
1963.	8.607	28,9	1.625	12.888	16,3	2.097	21.495	17,3	3.722
1964.	9.668	15,5	1.497	9.317	16,2	1.507	18.985	15,8	3.004
1965.	10.724	14,9	1.599	7.692	15,8	1.217	18.416	15,3	2.816
Ø 1956—1965.	4.466	17,0	758	9.077	14,7	1.336	13.543	15,4	2.094

U proizvodnji suncokreta na društvenom sektoru zabilježen je porast površina u 10-godišnjem razdoblju od 1660 ha na 10.724 ha.

Neriješena tehnološka pitanja, a posebno problem bolesti na suncokretu nisu otvorila brži proces intenzifikacije ove kulture.

Na bazi postizvanih prinosa, društveni sektor ne ostvaruje odgovarajuću akumulaciju u odnosu na druge kulture.

C) KRETANJE U STOČARSKOJ PROIZVODNJI

Napori na unapređenju stočarske proizvodnje, uvođenju modernijeg tehnološkog procesa, mehanizacije itd., nisu dali adekvatne rezultate kao u ratarstvu.

Stalne oscilacije u govedarstvu, a pogotovo u svinjogojstvu rezultat su niskog nivoa tehnologije, neadekvatnih investicionih rješenja u objekte, a još više odraz nestabilnosti na tržištu.

Podjela rada u stočarskoj proizvodnji između društvenog sektora i društveno organiziranih privatnih proizvođača nije bila dovoljno sagledana.

Rezultati ovih orijentacija i oscilacija sagledavaju se iz slijedećeg kretanja broja stoke za period 1955—1966. godine.

**Kretanje brojnog stanja stoke u SR Hrvatskoj 1955—1966. godine
— u 000 grla**

Godina (15. I)	Sektor	Konji	Goveda	Krave	Svinje	Krmače	Ovce	Perad
1955.	ukupno	353	1.036	628	1.214	172	1.438	6.188
1956.	ukupno	377	1.069	611	1.176	207	1.423	6.502
1957.	društveni	7	28	16	74	15	59	209
	privatni	371	1.018	638	871	139	1.298	6.380
	ukupno	378	1.046	654	945	154	1.357	6.589
1958.	društveni	6	37	19	46	9	60	316
	privatni	352	983	653	997	166	1.352	6.904
	ukupno	358	1.020	672	1.043	175	1.412	7.220
1959.	društveni	4	47	19	67	10	63	283
	privatni	338	996	609	1.383	189	1.405	7.054
	ukupno	342	1.043	628	1.450	199	1.468	7.337

Nastavak tabele »Kretanje brojnog stanja stoke u SRH od 1955. do 1966. godine — u 000 grla«

1960.	društveni	4	97	28	73	13	56	233
	privatni	333	1.008	601	1.322	168	1.411	7.092
	ukupno	337	1.105	629	1.395	180	1.467	7.325
1961.	društveni	3	132	37	91	14	54	243
	privatni	307	1.045	597	1.313	145	1.200	6.767
	ukupno	310	1.177	634	1.313	159	1.254	7.010
1962.	društveni	3	112	37	99	14	53	265
	privatni	299	1.076	615	1.149	147	1.253	6.832
	ukupno	302	1.188	652	1.248	161	1.306	7.097
1963.	društveni	2	97	26	117	12	51	314
	privatni	289	978	613	1.087	156	1.104	6.838
	ukupno	291	1.075	639	1.204	168	1.155	7.152
1964.	društveni	2	100	27	120	11	42	750
	privatni	281	915	590	1.217	186	1.011	7.043
	ukupno	283	1.015	617	1.337	197	1.053	7.793
1965.	društveni	2	105	23	123	10	36	1.043
	privatni	287	951	565	1.369	193	1.003	6.879
	ukupno	289	1.056	588	1.492	203	1.039	7.922
1966.	društveni	2	112	25	93	7	34	1.183
	privatni	294	1.006	579	1.030	154	1.005	6.779
	ukupno	296	1.118	604	1.123	161	1.039	7.962

Isporuka stočarskih proizvoda

	— k o m a d a —				
	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
a) Tovnih goveda svih kateg.					
društ. sek.	78300	100800	94800	84500	93500
kooperac.	22600	31700	42700	53400	96300
b) Tov. svinja					
društ. sek.	114100	128500	158400	205900	219800
kooperac.	171800	170300	263800	402000	404000
c) Mlijeka — u mil. litara —					
društ. sek.	46,6	51,8	65,9	68,6	
kooperac.	61,6	60,5	55,8	71,6	
Ukupno:	108,2	112,3	121,7	140,2	153,0

Nesređeno tržište, kao i nestabilnost izvoza, na stočarsku proizvodnju je osjetljivije djelovalo.

Nefunkcionalnost stajskih kapaciteta, polovična mehanizacija itd., uzrokovala je nisku produktivnost rada, što je još više djelovalo na cijenu koštanja.

Međutim, i kod onih organizacija čija se proizvodnja približava najboljim svjetskim rezultatima, nisu postignuti financijski efekti, koji bi stimulatивно djelovali na brži razvitak stočarske proizvodnje na društvenom sektoru poljoprivrede. Radi takve situacije ukupna proizvodnja stočarstva u odnosu na ratarske površine je vrlo niska, što se vidi iz podataka.

Ukupna proizvodnja mesa u živoj vagi na društvenom sektoru (preračunata i proizvodnja mlijeka u meso) kretala se je posljednjih godina ovako:

1959.	188,4 kg/ha oranica
1960.	220,3 " "
1961.	204,0 " "
1962.	243,1 " "
1963.	213,4 " "
1964.	231,0 " "
1965.	215,8 " "

Intenzitet poljoprivredne proizvodnje društvenog sektora i njegova struktura u stočarskoj proizvodnji još je ilustrativniji iz podataka za 1965. godinu:

	Ukupno tona	Po 1 ha/kg
— prirast goveda	27.273	106,6
— prirast svinja	16.315	63,8
— prirast peradi	3.383	13,2
— proizvodnja mlijeka pretvoreno u kg žive vage	8.230	32,2
Ukupno :	55.201	215,8

Ocjenu situaciju u stočarskoj proizvodnji uočljivo je da veći dio te proizvodnje predstavlja govedarstvo, međutim poznato je, da je veći broj goveda smješten samo na nekoliko kombinata, a to znači da ogroman dio društvenog sektora ima još daleko nižu zastupljenost stočarstva od gornjih prosjeka. Karakteristično je i to da određene regije u privatnoj proizvodnji imaju veću proizvodnju mesa po ha nego veliki dio društvenog sektora (Baranja 200 kg/ha).

Proizvodi stočarstva na sadašnjem tehničko-tehnološkom nivou ne uključuju se u svjetsko tržište. Pored produktivnosti faktor konverzije i skupa stočna hrana radi uvoza bjelančevinastih komponenata otežavaju problem.

Skupo proizvedena jedinica žive vage prerađena na niskom tehnološkom i produktivnom nivou u mesnoj industriji, nije mogla naći prostora za plasman ni na svjetsko, ni na domaće tržište, a povratno je ta situacija negativno utjecala na razvoj stočarstva.

Ova situacija je dovela i mesnu industriju do djelomičnog korištenja kapaciteta (60—70%), što joj nije otvaralo perspektive za modernizaciju, specijalizaciju, podjelu rada i veću orijentaciju na finalizaciju.

Sva ova kretanja odrazila su se, iako ne u toj mjeri, i na privatni sektor. Međutim, privatni sektor je pokazao veću stabilnost u stočarskoj proizvodnji radi boljeg korištenja nusprodukata, manjeg investicionog opterećenja i jeftinijeg obračuna radne snage.

Usko grlo za razvitak proizvodnje mlijeka i govedeg mesa su i niski pri-nosi u ratarstvu naročito voluminoznih krmnih kultura.

U ovom periodu na društvenom sektoru a kasnije i u kooperaciji, najveći rezultati u stočarskoj proizvodnji bili su usvajanje proizvodnje tovljene juna-di, brojlera i industrijske proizvodnje jaja. Danas je riješen industrijski proiz-vodni proces proizvodnje »Babby-beefa«, brojlera i jaja. Usvajanjem proizvod-nje »Babby-beeffa« i unapređenjem govedarstva, osobito u podravskom i sla-vonskom rajonu, pored smanjenja brojnog stanja, proizvodnja mesa u cjelini nije smanjena, jer je po grlu prosječna težina porasla, što se vidi iz slijedećih podataka:

**Prosječne bruto težine zaklanih goveda u SR Hrvatskoj
u kg/kom**

Godina	Ukupan prosjek zaklanih grla	Telad do 1 god.	Junad 1—2 god.
1954.	161	61	223
1955.	153	60	219
1956.	148	62	288
1957.	164	65	303
1958.	187	69	297
1959.	174	66	246
1960.	241	70	291
1961.	236	78	319
1962.	216	100	353
1963.	228	78	348
1964.	266	85	385

Međutim, spora primjena osvojenih tehnoloških rješenja na širem frontu, tehnologija i ekonomika u oblasti mesne industrije i plasman zaustavljaju ove procese.

D) INVESTICIJE I OSNOVNA SREDSTVA

U poljoprivredu i ribarstvo je u proteklom periodu investirano u SR Hr-vatskoj oko 200 milijardi starih dinara, i to:

1956.	6.760	—	7,4 ^o / _o	od ukupnih investicija
1957.	9.800	—	7,6 ^o / _o	„
1958.	10.500	—	7,8 ^o / _o	„
1959.	19.600	—	12,3 ^o / _o	„
1960.	17.600	—	8,6 ^o / _o	„
1961.	18.000	—	7,4 ^o / _o	„
1962.	27.500	—	9,1 ^o / _o	„
1963.	24.600	—	7,2 ^o / _o	„
1964.	33.300	—	7,4 ^o / _o	„
1965.	25.000			

U pojedinim godinama, kao u 1959. i 1962. godini, investirano je razmjer-no dosta. Vrijednost osnovnih sredstava je od 1961. godine sa 324.950 dinara po ha porasla na 491.930 u 1965. godini. Uzmemo li u obzir revalorizacioni ko-

eficijent, onda je u stvari opremljenost društvenog sektora jednaka ili čak i manja.

Efikasnost ovih investicija u proteklom periodu je poznata, a prema inflacionom faktoru i povećanim površinama vidimo potrebu većeg ali i racionalnijeg ulaganja u osnovna sredstva na društvenom sektoru poljoprivrede. Sigurno je, da će sve jači kurs na decentralizaciju fondova osigurati njihovo bolje i efikasnije ulaganje u modernizaciju opreme i postrojenja.

Povećanjem stope amortizacije moglo bi se osjetno djelovati na formiranje veće mogućnosti za bržu modernizaciju. Ova stopa je za sadašnje uvjete privređivanja previše niska npr. kod zgrada od 1,1 do 2, traktora 15, ostalih strojeva 10 itd.

E) IZVOZ IZ OBLASTI POLJOPRIVREDE

	— u mil. st. dinara		
	SFRJ	SRH	% SRH
Poljoprivreda 1964.	218.579	51.458	23,54
Poljoprivreda 1965.	236.400	53.900	22,80
Indeks 1965/64.	108,15	104,74	—
Ukupni izvoz 1964.	1.116.400	303.372	27,17
Ukupni izvoz 1965.	1.365.100	400.688	29,33
Indeks 1965/64.	122,19	131,88	—
Učešće poljoprivrede u ukupnom izvozu u 1964.	19,58	16,96	—
Učešće poljoprivrede u ukupnom izvozu 1965.	17,33	13,47	—

U strukturi izvoza poljoprivrede u 1965. godini najveći dio ima stočarstvo 79%, zatim domaća radinost sa 11%, ratarstvo 6,5%, ribarstvo 2,5%, voćarstvo i vinogradarstvo 1%. U 1965. godini u strukturi izvoza povećano je učešće stočarstva i ratarstva.

Izvoz prehrambene industrije SR Hrvatske

	— u mil. st. dinara —		
	1964.	1965.	Indeks 65/64.
Prehrambena industrija	21.749	21.517	98,93
Industrija — ukupno	245.651	339.966	138,39
Učešće prehrambene industrije — ukupno	8,85%	6,33%	—

Porast izvoza imamo kod konzerviranih šunki (46% po količini i 55% po vrijednosti). Povećan je izvoz suhomesnatih proizvoda za 50%. Zapažen je povećani izvoz kod koncentrata juha, čokolade i vermuta. Izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda još uvijek je nedovoljan, a i ne pokazuje stabilne tendence rasta. To je uvjetovano uglavnom neuklapanjem u cijene svjetskog tržišta, slabom kvalitetom nekih proizvoda i ograničenim mogućnostima plasmana većih količina u izvozu.

F) KRETANJE PRODUKTIVNOSTI RADA

a — kod glavnih kultura u biljnoj proizvodnji za 100 kg proizvoda troši se živog rada-sati:

	Pšenica	Kukuruz	Šećer. repa
SAD	0,40	0,43	0,20
Francuska	3,80	—	—
SFRJ — društveni sektor	2,30	—	—
SRH — društveni sektor	2,20	5,80	1,30
IPK — Osijek eksper. table	—	—	1,10
PIK — Đakovo eksper. table	—	0,80	—

Najbolja svjetska dostignuća su još znatno viša.

b) — kod mlijeka i mesa za 100 kg troši se živog rada — sati:

	Mlijeko	Tov goveda	Tov svinja
SAD	2,86	6,16	4,62
SR Njemačka	6,00	—	—
SRH — društveni sektor	9,00	19,00	7,80
Neki komb. u SRH	6,50	11,50	4,70

Pored toga što vidimo iz naprijed iznijetog da su osnovna sredstva po ha nedovoljna za moderni industrijski proces proizvodnje pojedinih roba u poljoprivredi, a da se ipak opredmećeni rad pojavljuje kao visoka stavka u kalkulaciji proizvodnje (radi neefikasnosti osnovnih sredstava) — živi rad je poseban problem, osobito kod pšenice, kukuruza, mesa i mlijeka. U povrtlarstvu, kako ono nastupa u društvenom sektoru sa svega 2—3%, nemamo čak ni najosnovnijih podataka.

U proteklom razdoblju dobar dio gospodarstava je nastojao da poveća produktivnost rada, ali uglavnom na bazi pravilnijeg iskorištenja radne snage, stimulativnije raspodjele i bolje pripreme rada. Većini organizacija nedostajala su tehnička sredstva pomoću kojih bi u sadašnjoj fazi bilo moguće učiniti veći skok na planu korištenja živog rada.

Značajno je i to da je na početku razdoblja bilo samo nekoliko gospodarstava koja su bila odlučnije orijentirana na industrijsku proizvodnju i visoku produktivnost rada, da bi u posljednje vrijeme, a naročito nakon reforme, vidnije bio povećan broj privrednih organizacija, a posebno kombinata koji su orijentirani na industrijsku proizvodnju i visoku produktivnost rada.

Kada bi se iz republičkog prosjeka društvenog sektora izdvojila novoformirana gospodarstva, a pretežno ona uz Savu, ili kada bi se komparirala preostala, uglavnom srednja gospodarstva sa najboljim dostignućima u svijetu, onda su ona u nekim proizvodima blizu nivoa prosječne svjetske produktivnosti rada.

U ovom razdoblju je riješeno nekoliko elemenata, od kojih zavisi brzi prelaz na industrijski proces proizvodnje i visoku produktivnost rada, a to je koncentracija društvenih kapaciteta, ovladavanje suvremenijom tehnologijom

i unutrašnjom organizacijom, ali su usko grlo neadekvatna rješenja u industriji i tržištu poljoprivrednih strojeva.

Neriješeni problemi veće produktivnosti najuže su uvjetovani neodgovarajućom mehanizacijom koju proizvodi domaća industrija. Ova mehanizacija odgovara tipu farmerskih gospodarstava, ali ne odgovara krupnim organizacijama. Uvođenje takve mehanizacije na krupan društveni posjed znači dovođenje ovoga na nivo evropskog seljaka, a ne modernog industrijskog proizvođača. Radi toga takva mehanizacija nije mogla dati ni željeni efekat uz maksimalne napore proizvođača, ali i krupna linijska mehanizacija koja je u eksperimentalnoj primjeni dala neusporedivo bolje rezultate ima kod sadašnje sistematizacije i parcelizacije zemljišta društvenog sektora ograničenu primjenu.

Produktivnost rada ipak nije uvjetovana isključivo pravilnom organizacijom rada, raspodjelom i mehanizacijom već i nizom drugih tehničkih i agrotehničkih faktora kao agro i hidromelioracijom, sistematizacijom, kemizacijom, transportom, prihvatom proizvoda, a često i koncepcijom ukupnog gospodarjenja na određenom objektu, a osobito orijentacijom na specijaliziranu robnu proizvodnju.

Poseban je problem produktivnosti rada u stočarstvu. Radni kolektivi društvenog sektora nisu još u stanju učiniti odgovarajuću konkurenciju proizvodnji mesa u kooperaciji. Tehnička, pa i tehnološka rješenja industrijske proizvodnje u stočarstvu se pojavljuju samo na nekim kombinatima.

U voćarstvu, vinogradarstvu i povrtlarstvu učinjeni su na nekoliko objekata (Borinci, Zadar) tek prvi zahvati na organizaciji industrijske proizvodnje i s tim u vezi na rješavanju problema produktivnosti rada.

Otvarajući jače procese materijalnog interesa proizvođača za ova kretanja postići ćemo brže željene rezultate.

G) REŽIM CIJENA I NJIHOVI PARITETI

U proteklom razdoblju poljoprivreda nije imala jednake uvjete privređivanja kao ostale grane privrede, već je pristup poljoprivredi bio sa stanovišta slijedećih postavki:

- snabdijevanje gradskog stanovništva i zaštićivanje standarda,
- alimentiranja prehrambene industrije i turizma,
- reguliranja novčanih priliva na selo,
- izvršavanje izvoznih programa.

Zato što se na poljoprivredu nije gledalo kao na privrednu granu koja treba proizvoditi za tržište i to na bazi dohotka, pojedine proizvodnje su bile u stagnaciji i poremećivale su ukupan razvoj poljoprivredne proizvodnje. To je bio jedan od razloga za manju sposobnost društvenog sektora u proširenoj reprodukciji, a djelomično i uzrok gubitaka.

Na ovu oblast proizvodnje, a po naprijed iznijetim kriterijima, duže se zadržao utjecaj vanjskih društveno-političkih faktora nego u drugim privrednim granama u pogledu određivanja cijena, uvjeta plasmana, kreditiranja itd.

Odnosi cijena pojedinih poljoprivrednih proizvoda su radi naprijed iznijetog bili većinom neekonomski, a to je često uvjetovalo i krivu proizvodnu orijentaciju pojedinih kombinata pa i regija.

Da su se u pređenom razdoblju uspjele formirati ekonomske cijene pojedinih roba prema svjetskom i međusobnom paritetu, proizvodni programi kombinata, a i pojedinih regija, bili bi realniji zavisno od proizvodnih i tržišnih uvjeta. Investicioni zahvati bili bi efikasniji i manje bi sada opterećivali troškove proizvodnje.

Privilegirane cijene pojedinih proizvoda i depresirane cijene drugih, paralizirale su i onako skromne procese unutrašnje organizacije i raspodjele.

Nemogućnosti organizacija da direktnije nastupaju do potrošača i nesolidnost trgovine, uvjetovale su razlike i preko 100% od cijena proizvođača do prodajne cijene neposrednom potrošaču (voće, grožđe, povrće). Ovaj faktor i nestabilnost tržišta, a posebno nesigurnost plasmana jedan su od razloga za spor proces formiranja robnog proizvođača na selu.

Pored ostalih faktora strukture cijene koštanja bitno utječe cijena reprovizija i opreme, što nije u paritetu sa svjetskim odnosima. Cijene rezervnih dijelova, kemijskih sredstava itd., u većini slučajeva su često opterećene i sa znatnim troškovima posrednika.

Zbog neekonomskog pristupa poljoprivredi ne promatrajući proizvodnju svake robe posebno, opterećeni brigom za standard i prilivom sredstava u selo, te deviznim debalansom, društvo je putem premija, regresa i izvoznih primova nastojalo ublažiti disproporcije čime su još više zamagljivani ekonomski odnosi privređivanja u poljoprivredi.

NEKI PROBLEMI DALJNJEG RAZVOJA I MODERNIZACIJE PROIZVODNJE I — Proširenje društvenih zemljišnih kapaciteta

Reforma je zbog povoljnijih uvjeta privređivanja u poljoprivredi povećala interes za zemlju kako društvenog, tako isto i privatnog proizvođača. Društveni sektor pored toga, što mu je prioritetan zadatak intenzifikacija, privođenje boljoj eksploataciji onih površina koje još nisu arondirane ili na kojima nisu obavljene agromelioracije imat će i dalje sve veći interes za povećanje površina.

Širi se krug radnih organizacija koje ozbiljnije nastupaju u proširenju društvenih površina, jer društveni proizvođač bio u kombinatu, zadruzi ili prehrambenoj industriji zainteresiran zbog povećanja dohotka i za nove proizvodne kapacitete. Taj interes se odražava jače kod onih gospodarstava koja su dosadašnje površine sredila, pa ostvaruju dobit po ha preko 100.000 starih dinara (PIK Vukovar, OPZ Lovas, neke ekonomske jedinice IPK Osijek, PIK »Belje«, PIK Đakovo, »Agrokombinat« Zagreb). Tamo gdje su unutrašnji obračuni pravilni — prednost ima ratarska proizvodnja, a to znači da se otvaraju interesi za proširenje ove proizvodnje, tj. zemljišnog fonda.

Povećava se interes za zemlju i u Dalmaciji u organizacijama gdje se intenzivnim kulturama ostvaruje dobit preko 1.000.000 starih dinara/ha.

Međutim, proizvođačke organizacije češće nalaze više računa da usmjere sredstva i nastojanja za dokompletiranje i intenzifikaciju postojećih površina, na osposobljavanje i grupiranje dosada neorganiziranih društvenih površina, a onda tek i na daljnje proširenje kroz otkup i druge vidove.

Konkretne kalkulacije pojedinih gospodarstava trebaju odrediti prioritet. Negdje treba ići čak prije na kupovinu nego na uređenje vlastitih površina, ako su potrebni veći izdaci za meliorativne zahvate za sređenje postojećih po-

vršina. Međutim, ima još shvaćanja koja prilaze proširenju površina sa stanovišta političkog zadatka, a ne sa stanovišta ekonomike. Taj stav doveo je i dovodi neke organizacije do toga da su kupovale zemlju najlošijih kategorija koja zahtijeva velika ulaganja za privođenje eksploataciji i na kojim zemljištima nije moguće realizirati veću rentabilnost. Tu je praksu stimulirala i politika kreditiranja otkupa zemlje koje je vršila banka.

Izvjestan sporiji tempo podružtvovljenja uvjetovan je većim interesom privatnih proizvođača za zemlju i kroz to manjom ponudom, što je poslije reforme potencirano. Društvene organizacije će morati računati s višom cijenom zemlje, a to će ih više orijentirati na intenzifikaciju ratarske proizvodnje na postojećim površinama. Osim otkupa i druge forme i izvori proširenja društvenog sektora će doći do većeg izražaja.

a) Komasacija zemljišta bila je značajan izvor proširenja zemljišnog fonda na mjestima gdje je primjenjivana kako radi podružtvovljavanja novih površina, tako i radi prikupljanja uzurpiranih površina kojih je u žitrodnim rajonima dosta bilo i još ih ima. Obzirom da je komasacija provedena na manjim terenima, ocjenjuje se da se ovom formom može doći do osjetljivog proširenja društvenih površina. Komasaciju treba postaviti na šire osnove u interesu prije svega društvenog ali i privatnog sektora kod kojeg se time stvaraju prednosti za plodoredna polja, bolje korištenje mehanizacije i razvijanje robnih proizvođača i u ratarskim i stočarskim proizvodima.

b) Hidro i agromelioracije su sve više preduvjet za proširenje društvenog sektora, kao i za intenzifikaciju dobrog dijela postojećih društvenih površina. Društveni pristup ovim zahvatima trebao bi polaziti od kompleksnijeg rješenja pojedinih slivova dajući prioritet onim slivovima ili dijelovima, gdje je moguće očekivati najbrže ekonomske efekte. Voditi računa o ranijim slabostima kada su sredstva bila angažirana na suviše širokom frontu, dispergirana, a pojedini objekti nisu dovršeni zbog čega nije došlo do odgovarajućih ekonomskih efekata.

Uz bankarske izvore sredstava, vodne doprinose, uvedenih 2% poreza na promet kao namjenskih sredstava za hidromelioracije, treba računati i sa znatnijim angažiranjem sredstava onih radnih organizacija koje imaju ekonomski interes za melioriranje svojih terena. Uz postojeće kombinatne za ove zahvate se mora angažirati i prehrambena industrija zainteresirana za proizvodnju sirovina. Dolazi u obzir i zajednički pristup u investiranju s elektroprivredom, šumarstvom i još nekim privrednim oblastima.

c) Neophodno je da i poljoprivredne zadruge koje su i prijašnjih godina bile najveći akumulacioni centar zemljišnih površina to budu i ponovno, naročito tamo, gdje na ovom zadatku ne rade kombinati. Zadruga i ogranci imaju interesa i za formiranje manjih blokova, pogotovo ako na njima organiziraju specijaliziranu proizvodnju nekih roba, kao što je proizvodnja: žitarica, sjemenske robe, povrća, voća, brašna lucerne i slično.

d) Ozbiljan izvor zemljišnih površina su i staračka domaćinstva koja su u situaciji, da sve više razmišljaju o osiguranju svoje egzistencije s prodajom zemlje i davanjem u dugoročan zakup, na starosnu penziju itd. Kako zemlja ovih domaćinstava, tako i mješovitih domaćinstava koja oskudijevaju radnom snagom, može biti ozbiljan izvor za proširenje društvenog sektora. Rekonstrukcijom njihovih ekonomskih dvorišta ili manjim nasadima nekih vrsta

voća i povrća na bazi naplate uloženi sredstava sa zemljom, osposobili bi ih za ostvarenje odgovarajućeg dohotka, a veći dio njihove zemlje mogao bi prihvatiti društveni sektor. Na ovoj osnovi se može stupati u suradnju i sa svim ostalim kategorijama. I sa smanjenim površinama mogli bi individualni proizvođači postati ozbiljni robni proizvođači proizvoda iz stočarstva osobito mesa peradi, svinja itd.

e) U SR Hrvatskoj zakup od 24.400 ha u 1960. godini opada u 1964. na 4100 ha, što je dovoljno ilustrativno da privredne organizacije nemaju interes za ovaj oblik podružništva. Opadanje zakupljenih površina se poklapa s likvidacijom zadružnih ekonomija. Zakup i ubuduće neće imati prednosti pred otkupom zemlje. Zakupac mora u tom naći svoj ekonomski interes. Višegodišnji zakup bi trebao prioritetno obuhvatiti staračka domaćinstva, a s uvjetom da zakupac kasnije postaje vlasnik zemlje i ostalog inventara.

Sva ova kretanja upućuju na zaključak da će i transfer radne snage selo-grad biti usporen kako radi težih uvjeta zapošljavanja u gradskoj privredi, tako i radi jasnije perspektive poljoprivrede u cjelini, a posebno privatnog sektora što i odgovara zahtjevima razvoja privrede u ovoj etapi. Problem transfera radne snage i okrunjavanja zemljišnih kapaciteta i površina trebat će posebno razmotriti na području Dalmacije i Istre i brdsko-planinskog područja. Izgradnjom skladišnih, manjih preradbenih, komercijalnih i sličnih kapaciteta stvaraju se mogućnosti za razvijanje poljoprivredne proizvodnje u ovim rajonima, ali sa sve jačom tendencijom stvaranja društvenog sektora.

II — Modernizacija društvenog sektora

Otpočeo je ozbiljan proces opremanja i organizacije poljoprivrednih gospodarstava za moderniju proizvodnju, a osnovna karika u tom procesu je orijentacija na industrijske linije proizvodnje pojedinih roba kao što su: pšenica, kukuruz, repa, lucerna, svinje, mlijeko, tovljena junad, jaja, brojleri itd. Ova orijentacija je dovela do akcije nabave širokozahvatne mehanizacije kao što je linija »John Deer« za kukuruz, pšenicu, i repu uz rješavanje problema suvremenih sušara i uskladištenja, suvremenog transporta, organizacije unutrašnjeg transporta itd. Vršiti se intenzivan rad na adaptaciji stajskih kapaciteta u cilju uvođenja suvremenije opreme i mehanizacije, a slični su naponi i na krupnim voćarskim i vinogradarskim plantažama.

Ovaj proces se odvija uporedo sa dosljednijom primjenom najboljih tehnoloških rješenja u cilju da industrijske linije i visoka produktivnost ne djeluju kao limitirajući faktori na prinos.

Ove procese usporavaju neki vanjski i unutrašnji faktori. Od vanjskih faktora ističemo problem sporog sagledavanja potrebne orijentacije domaće industrije strojeva na proizvodnju linijske mehanizacije ili spor proces liberalizacije uvoza potrebnih strojeva i repromaterijala. Nelogično je stanovište uključivanja Jugoslavije u svjetsko tržište s robama, a ne i s opremom od koje zavisi industrijski način proizvodnje u poljoprivredi. Od unutrašnjih faktora problem je u velikom broju i pretežno nekvalificiranoj stalnoj ili sezonskoj radnoj snazi koja daje izvjestan otpor ovim procesima. Problem čine i još pretežno usitnjene proizvodne table i ekonomske jedinice. Ta koncepcija proizvodnje povlači za sobom i adekvatniju opremljenost u prihvatu, doradi i preradi roba proizvedenih na industrijskim linijama.

Usko grlo prelaza na industrijsku proizvodnju i vezivanja na nju kooperativne proizvodnje su sušare, skladišta, transportni kapaciteti i pretežno nesuvremena prehrambena industrija za prihvatanje, produženje vijeka trajanja, doradu i preradu proizvedenih roba u velikim serijama.

Provedba usvojene koncepcije krupne linijske proizvodnje kod pojedinih kultura zahtijeva iznalaženje sličnih rješenja i za ostale proizvode u oblasti proizvodnje i prerade. Da bi se takav kurs mogao realizirati neophodno je razmotriti potrebu brže zamjene postojeće opreme za najsuvremeniju povećanom stopom amortizacije. Sadašnji ukupni prihod poljoprivrednih organizacija to omogućuje, tako da se povećanom amortizacionom stopom organizacije mogu brže modernizirati. To ne znači u isto vrijeme da postojeća osnovna sredstva ne treba dalje koristiti osobito na novoprihvaćenim površinama i u kooperaciji.

Prema procjenama u društvenom sektoru SR Hrvatske moglo bi se povećati masu amortizacije za oko 2,5 do 3 milijarde godišnje. Ovaj princip ubrzanog amortiziranja osnovnih sredstava mogao bi se primijeniti i u prehrambenoj industriji.

Proces modernizacije društvene proizvodnje i rekonstrukcije prehrambene industrije, kao i podizanje novih objekata moguć je na principu zajedničkog suinvestiranja više zainteresiranih poslovnih partnera iz oblasti proizvodnje, prerade i prometa. Na taj način bolje bi se rješavao problem optimalnosti i pravilne lokacije kapaciteta. To se može provesti jedino na principu do kraja oslobođenih proizvođača organiziranih u ekonomskoj jedinici. Moguće je naći npr. zajednička rješenja u preradi uljarica, mesa, mlijeka, šećerne repe, mlinske industrije ili zajedničko suinvestiranje u komercijalne objekte. Suinvestiranje bi trebalo razvijati sve do dioničkog principa.

U poslovima rekonstrukcije, modernizacije i novih investicija stručne službe i inženjerinzi moraju doći do punog izražaja sa svojim rješenjima i sposobnostima. Zavisno od kvaliteta tih rješenja ove organizacije i stručne službe će se afirmirati ili u protivnom proizvodne organizacije će i za ova rješenja tražiti uključivanje u svjetsko tržište.

Ekonomskom politikom bi trebalo u većoj mjeri stimulirati procese suinvestiranja koji će u isto vrijeme pokretati procese integracije i poslovno-tehničke suradnje po linijama roba, naročito na liniji usklađivanja razvojnih problema, podjele poslova i specijalizacije.

Pristup proširenoj reprodukciji i modernizaciji zahtijeva daljnju decentralizaciju sredstava kako bi se organizacije u poljoprivredi dovele u položaj ekonomske sposobnosti i samostalnosti za prostu i proširenu reprodukciju. Svakako da cjelokupni proces modernizacije treba bazirati na inicijativi i direktnom učešću neposrednih proizvođača.

III — Problem repromaterijala

Obrt kapitala je po naravi proizvodnje niži u poljoprivredi, nego u mnogim drugim granama privrede. Situaciju pogoršava činjenica što problem lagerovanja i osiguranja repromaterijala svaka i najmanja organizacija mora samostalno rješavati. To dovodi do angažiranja znatnih, a naročito obrtnih sredstava i smanjenja koeficijentata obrtaja. Problem je izrazito oštar kod re-

zervnih dijelova, kod kemijskih sredstava i stočne hrane. Izgradnjom skladišta i servisnih radionica i efikasnijim djelovanjem trgovine i industrije direktno ili preko poslovnih udruženja, mogli bi se stvoriti bolji uvjeti poslovanja i privređivanja proizvođačkih, a isto tako i trgovačkih organizacija.

Izlazi su za razne repromaterijale različiti. Konsignaciona skladišta smanjila bi ukupne zalihe a mnogi za pojedine organizacije nekurentni materijali našli bi brži plasman. Veća, pravilno locirana skladišta za umjetni gnoj i kemikalije, smanjila bi manipulativne i transportne troškove, a proizvođačke organizacije i udruženja trebali bi rješavati problem uvoznog repromaterijala.

Izgrađena industrija stočne hrane, pored rješavanja tehnoloških problema u proizvodnji mesa i mlijeka, također bi trebala olakšati bržu cirkulaciju kapitala u stočnoj hrani između ratarskih i stočarskih proizvodnih jedinica. Nove tvornice stočne hrane bi izvozom svojih proizvoda mogle osigurati dobar dio potrebnih uvoznih komponenata. Kroz to bi se i brzo moglo napustiti politiku distribucije uvoznih komponenata za proizvodnju stočne hrane.

Takvim i sličnim zahvatima proizvodnja bi se odteretila velikog balasta u obrtnim sredstvima, a industrija i trgovina investicionom opremom i repromaterijalima bi mogle efikasnije i jeftinije usluživati proizvođače.

IV — Integraciona kretanja udruživanja i poslovno-tehnička suradnja

Poljoprivreda društvenog sektora je kroz proteklo razdoblje izvršila snažniju koncentraciju proizvodnih kapaciteta, nego mnoge druge grane privrede.

Ranije usitnjena autarhična poljoprivredna gospodarstva sporo su išla dalje u tehnologiji i odnosima i nisu mogla prijeći na industrijske principe proizvodnje. Proces okrupnjavanja bio je popraćen i administrativnim, a ponegdje i neekonomskim pristupima, ali je u cjelini ovaj proces bio pozitivan. Stvoreni su osnovni preduvjeti za znatno brža kretanja u procesu proizvodnje i produktivnosti rada.

Proces koncentracije se najviše razvio u Slavoniji gdje su postojali i najpovoljniji preduvjeti, što se vidi iz slijedećih podataka:

1958. g. — 315 radnih organizacija s prosj. površ. od 278 ha

1962. g. — 211 radnih organizacija s prosj. površ. od 706 ha

1965. g. — 21 radna organizacija s prosj. površ. od 9.190 ha, dok najveći kombinati raspoložu sa preko 30.000 ha.

Ovom su koncentracijom stvoreni uvjeti za brzi prelaz sa srednjoevropskog farmerskog koncepta proizvodnje na industrijsku proizvodnju na nivou najboljih svjetskih dostignuća. To je povuklo za sobom i formiranje industrijskih radnika u poljoprivredi, a i odgovarajuće društvene odnose u raspodjeli. Ova koncentracija je vršena uglavnom na teritorijalnom principu i kroz fizičko spajanje, što je imalo za posljedicu da su ponegdje formirane krupne, ali u proizvodnom smislu svaštarske organizacije, pa je društveno i proizvodno nužan daljnji proces vertikalne integracije odnosno poslovno povezivanje po linijama roba. Integraciona povezivanja proći će granice komuna, kotareva, pa i republika, zavisno od ekonomskih interesa, sa sve manje utjecaja vanj-

skih faktora. Stabilniji proces razvoja su pokazali oni kombinati unutar kojih su postignuti usklađeniji ekonomski odnosi između proizvodnje i prehrambene industrije, odnosno kod kombinata bez prehrambene industrije koji su se kroz poslovno-tehničku suradnju čvršće i dugoročnije vezali za određenu prehrambenu industriju i trgovinu. Sigurnost plasmana je preduvjet u orijentaciji na specijaliziraniju industrijsku proizvodnju u sadašnjim uvjetima.

U ovom prelaznom razdoblju postoje određeni ekonomski sukobi između sirovinskih regija i centara u kojima su koncentrirani prehrambeni kapaciteti i veletrgovinske organizacije. To dovodi do pojave da se centri i kombinati s prehrambenom industrijom nastoje pod svaku cijenu alimentirati sirovinama iz svojih okvira, a organizacije u sirovinskom području tendiraju ka podizanju novih kapaciteta prerade u uvjetima kad i postojeći kapaciteti nisu optimalno korišteni.

Usklađeniji razvoj treba tražiti u takvim procesima integracije kakvi su otpočeli oko Zagrebačke mljekare, »Agrokoke«, županijske šećerane, integracije na liniji »Voće-export« Zagreb — »Vitaminka« Banja Luka — »Stubičanka« i Poslovno udruženje proizvođača voća i povrća u Omišu. Sličnih tendencija ima i u međukombinatskoj suradnji u Slavoniji, doduše za sada više oko zajedničkih službi razvoja, mehanografije, usluga itd. a manje na proizvodnom planu.

Zagrebačka mljekara danas djeluje u široj regiji kako po liniji podjele rada između manjih mljekara, tako i po liniji organizacije proizvodnje mlijeka na društvenom i kooperativnom sektoru.

Daljnja integraciona povezivanja sa »Zdenkom« i drugim mljekarama ne bi trebalo zaustavljati sadašnjim integracionim zahvatima unutar uže zagrebačke regije. To se isto odnosi i na »Agrokoku« i njene zahvate u organizaciji industrijske proizvodnje jaja u drugim područjima, kao i na suradnji mesne industrije »Sljeme« sa Svinjogojskom farmom u Severinu itd.

Zahvati Zagrebačke mljekare i »Agrokoke« u proizvodnji jaja mogu se smatrati kao najefikasnija i ekonomski opravdana integraciona kretanja u poljoprivredi.

Pojave dezintegracije ili traženja rješenja u užim regijama za plasman npr. stoke, maraske, povrća u izvozu uzrokovani su činjenicom da postojeće organizacije nisu pravilno postavljene prema proizvodnji (spora orijentacija na izvoz za račun proizvođača), što proističe iz njihove unutarnje organizacije koja se ne zasniva na samostalnosti ekonomskih jedinica.

U cjelini uzevši, karakteristično je ne samo za izvozne i trgovinske organizacije, već i za prehrambenu industriju, kombinata i zadruge da je spor proces formiranja i osamostaljenja ekonomskih jedinica na proizvodnom principu. Osnovni uzrok nedovoljne organiziranosti poljoprivrede od procesa proizvodnje — prerade do plasmana je što osnovna ćelija — ekonomska jedinica u većini slučajeva nije samostalna u smislu slobodnog poslovnog povezivanja unutar i van kombinata. Bez takvog postavljanja unutrašnje organizacije i odnosa dolaze u pitanje procesi kakvi su spomenuti na primjeru Zagrebačke mljekare, »Agrokoke« itd. tj. procesi stvaranja širih proizvodnih prehrambenih i izvoznih zajednica po linijama roba. Kad govorimo o nedovoljnoj samostalnosti ekonomskih jedinica, onda mislimo na činjenicu da utjecaj i ekonomski interes neposrednog proizvođača nije došao do punog

izražaja već mnoga prava rješavaju u njegovo ime i mimo njega administrativne službe u organizaciji.

Ovako organizirana poljoprivreda jedan je od uzroka što i poslovna povezivanja u poslovna udruženja nisu dala očekivane rezultate. Neoformljene samostalne, specijalizirane ekonomske jedinice u kombinatima i poduzećima onemogućavaju formiranje specijaliziranih poslovnih udruženja i njihovu veću afirmaciju. Udruženja su formalno tretirana kao poslovna udruženja, ali im ni propisi u stvari nisu dali taj karakter u pogledu cirkulacije sredstava, formiranja fondova, učešća u proširenoj reprodukciji u oblasti prerade i prometa.

Neka lokalna udruženja koja obuhvaćaju manji broj sitnijih organizacija bolje su se afirmirala (Velika Gorica, Omiš, Zabok, Virovitica) jer krupnije organizacije nisu našle, zbog svoje unutrašnje organizacije, interesa da se poslovno povezuju.

Udruženja kao »Interplet«, »Krmiva«, »Jugoriba«, »Kornat-export«, Poslovno udruženje za kemizaciju Osijek, »Agroinženjering«, »Agroservis« itd., koja izvršavaju neke konkretne poslove za svoje članice bolje su se afirmirale. Nasuprot tome udruženja kao što su »Žitozajednica« i »Centrostočar« su dalje otišla u razradi koncepcije unapređenja proizvodnje i prometa, ali to nije dovelo do adekvatnog izražaja u proizvodnji i poslovnim zahvatima, kako je već rečeno, zbog nesamostalnosti ekonomskih jedinica u bazi, neadekvatnih propisa a i nedovoljne poslovnosti.

Izlaz se nalazi u formiranju takvih poslovnih udruženja koja će po svojem tretmanu kod banaka, po svojim ovlaštenjima kod članica i po unutrašnjoj strukturi kadrova biti u stanju da obavljaju za članice one poslove, koje svaka organizacija za sebe nije u stanju izvršavati. Društvo bi trebalo na ova udruženja i slične poslovne grupacije prenijeti određene uloge iz oblasti planiranja i investicione politike, što bi pridonijelo boljem usklađivanju proizvodnje i potrošnje i racionalnijim investicionim zahvatima.

Udruženja svakako treba osloboditi principa teritorijalnosti kao što su oslobođeni stočarska regionalna udruženja a ići na udruženja određenih grupacija okupljenih oko pojedinih prehrambenih industrija, kombinata, izvoznih organizacija itd. Udruženja bi trebala biti osnovna asocijacija pojedinih grupacija na koju ove prenose određene poslove koje mogu racionalnije rješavati tako udruženi, nego svaka članica posebno.

V — Raspodjela i proširena reprodukcija

Uvjeti privređivanja u kojima se nalaze radne organizacije nameću potrebu za što bržim uspostavljanjem novih odnosa u raspodjeli dohotka u cilju povećanja produktivnosti rada i za stvaranje uvjeta za vlastitu proširenu reprodukciju.

Procesi privređivanja na bazi dohotka i raspodjele prema rezultatima rada se relativno sporo odvijaju, podjednako radi neshvaćanja a i radi sporog savladavanja principa i tehnike.

Na osamostaljenje ekonomskih jedinica i spuštanje raspodjele u ekonomsku jedinicu najdalje su došle one radne organizacije, kombinati i zadruge koje su inače više orijentirane na industrijsku proizvodnju i suvreme-

niju organizaciju rada. Najdalje su u ovom zadatku došli PIK Vukovar i IPK Osijek. Njihova pozitivna rješenja i iskustva kao i slabosti u pojedinim organizacijama stalno su predmet diskusija u velikom broju kombinata i drugih organizacija.

Široko je otvoren proces organizacije poslovanja po ekonomskim jedinicama koje već danas predstavljaju bazu za utvrđivanje rezultata poslovanja i raspodjele na fondove i osobne dohotke. Uzroci koji usporavaju razvoj poslovanja i proizvodnje, neutvrđena mjerila i tehnika obračuna za raspodjelu dohotka i nedovoljna informiranost neposrednih proizvođača. Provedba ovih intencija nailazi na poteškoće subjektivne naravi, a naročito tamo, gdje je broj aparata u direkcijama i upravama ili u manjim organizacijama, gdje administrativni kadar ima dominantan utjecaj, pa neposredni proizvođači zainteresirani za veću produktivnost i stimulativniju raspodjelu ne mogu doći do punog izražaja. Pozitivno je što velika većina organizacija traži rješenja na sređivanju unutrašnje organizacije i raspodjele po prihvaćenim principima nakon reforme.

Objektivne su poteškoće zbog neizgrađenog sistema raspodjele prema zajednici i propisa koji utječu na internu raspodjelu.

Neke radne organizacije izgovaraju se na propise o utvrđivanju ukupnog prihoda na bazi naplaćene realizacije, jer isti čine nejasnim rezultate ostvarene u ekonomskim jedinicama. Propisi o utvrđivanju i raspodjeli ukupnog prihoda i dohotka poduzeća predviđaju utvrđivanje ukupnog prihoda samo za poduzeće kao cjelinu i to samo na bazi eksterne realizacije. Prema tome u ukupni prihod ne ulazi vrijednost robe odnosno usluga koju isporučiti, odnosno izvrši jedna ekonomska jedinica drugoj u sastavu kombinata, bez obzira da li se između ovih jedinica vrši plaćanje robe odnosno usluga.

Prednacrt Osnovnog zakona o utvrđivanju i raspodjeli ukupnog prihoda i dohotka poduzeća i Osnovni zakon o poduzećima u izvjesnoj su suprotnosti s principima i stavovima koji traže sve veću ulogu proizvođača u ekonomskim jedinicama. Radne organizacije, a posebno neposredni proizvođači, vrše pritisak da se osigura pravo ekonomske jedinice u sastavu poduzeća da se utvrđuje dohodak i raspodjela na nivou ekonomske jedinice.

U pogledu formiranja ekonomskih jedinica ima nedovoljno riješenih pitanja koja se u praksi reflektiraju u diskusijama oko veličine i proizvodne strukture ekonomskih jedinica, okvira prava u samoupravljanju i neposrednom odlučivanju, formiranju dohotka i upravljanju sredstvima rada.

Isto tako neposredni proizvođači stoje na stanovištu da se prihod pogađa na nivou kombinata utvrđuje kako na bazi eksterne realizacije, tako i interne realizacije koja se ostvaruje putem tržišnih cijena između pojedinih ekonomskih jedinica, jer je za njih takva realizacija finalna. U protivnom se usporava proces brzih integracionih kretanja, kooperacije i formiranja dohotka na nivou ekonomskih jedinica.

Na području neposrednog upravljanja sredstvima rada na nivou ekonomskih jedinica kod izvjesnog broja organizacija ima problema. Prilikom ispiti-

vanja stanja u nekim organizacijama utvrđeno je da je normativnim aktima određeno da fondovima upravljaju ekonomske jedinice i to u odgovarajućem postotku u pojedinim fondovima. Međutim, ekonomske jedinice unatoč toga ne koriste svoja prava upravljanja fondovima pa niti u onim poduzećima u kojima je to pravo utvrđeno normativnim aktima.

Kod izmjena u pravilnicima o raspodjeli osobnih dohodaka treba osigurati da se uklone dosadašnje slabosti koje su se očitovale u nedovoljnoj stimulaciji glavnih nosilaca proizvodnje i to kvalificiranih i visokokvalificiranih radnika i organizatora proizvodnje i osigurati da osobni dohoci svih članova radne zajednice ovise o rezultatima rada.

Osobni dohoci radnika u stručnim službama trebaju biti usklađeni s rezultatima koje ove službe ostvaruju.

Prema završnim računima za 1965. godinu na 100 dinara utrošenih sredstava u poljoprivredi, vodoprivredi i ribarstvu ostvareno je u 1965. godini 132 dinara ukupnog prihoda ili za 2% više nego u prethodnoj godini.

Obzirom na nešto povoljniju dinamiku utrošenih sredstava u odnosu na ukupan prihod neto-produkt je u 1965. godini veći za 51%, a dohodak za 68%. Iako su sredstva neto-produkta, koja pripadaju zajednici, veća za 36% prema prethodnoj godini u strukturi raspodjele njihovo je učešće smanjeno sa 45 na 40%, a razlika je pripala privrednim organizacijama. U apsolutnom iznosu udio je privrednih organizacija veći za 23,3 milijarde.

Ovakav poslovni rezultat omogućuje poljoprivredi da krajem 1965. godine izdvoji u fondove:

	u milijunima st. dinara	% porasta u odno- su na preth. god.
Rezervni fond	4696	83
Fond zajedničke potrošnje	2080	63
Poslovni fond	9461	149

Prema mišljenju neposrednih proizvođača na povećane fondove prema završnim računima za 1965. godinu utjecalo je i ulaganje u proizvodnju po nižim, a realizacija po višim cijenama nakon reforme, što znači da je za očekivati u ovoj godini nešto nižu akumulativnost što upućuje na zaključak da se radne organizacije maksimalno angažiraju na intenzifikaciji poslovanja i korištenja unutrašnjih rezervi.

Usporedo s većim izdvajanjem u fondove porasli su i osobni dohoci. U oblasti poljoprivrede su prosječni nominalni osobni dohoci I—XII 1965. godine bili 39.400 (1964. godine — 28.300), a indeks realnih osobnih dohodaka u istom razdoblju 103,6.

Prosječni neto isplaćeni osobni dohoci po jednom zaposlenom veći su u 1965. godini u odnosu na 1964. godinu za 44%, i iznose 47.200. Najniži su u grani poljoprivrede, gdje iznose 46.400, a najviši u ribarstvu, gdje iznose 57.900.

Proces stimulativnije raspodjele i unutrašnje organizacije bit će ubrzan bržim procesom specijalizacije i uvođenjem linijske mehanizacije, formiranjem mehanografskih centara za grupe kombinata i usavršavanjem sistematskih pitanja koja utječu na raspodjelu.

II KOOPERATIVNA PROIZVODNJA I NJENI NOSIOCI

U razdoblju 1956—1961. godine društvene snage su razvijale zadrugu kao akumulacioni centar sela, u razvoju poljoprivrede i lokalne privrede, putem angažiranja društvenih i privatnih sredstava. U to su vrijeme i zadružne ekonomije kao socijalističko proizvodno jezgro vršile utjecaj na unapređenje cjelokupne proizvodnje.

Na bazi aktivnosti zadruga na kupovini zemljišta bilo je ubrzano i stvaranje kombinata, jer su zadruge u tom razdoblju kupovinom i uređenjem novih površina, komasacijom i drugim zahvatima proširile društveni sektor za oko 120.000 ha. Zadruge su razvijale i drugu aktivnost u oblasti zanatstva, kućne radinosti, trgovine i turističkih usluga naročito u kućnoj radinosti.

Stimuliranje proizvodnje u kooperaciji s jeftinijim uslugama sa strojevima, regresima na sjemenskoj robi, uvođenjem kvalitetnog rasplodnog materijala u stočarstvu vršeno je u cilju da se akumulacija u zadružnim organizacijama ostvari kroz promet tržnog viška.

Kroz integracione procese najveći dio zadružnih ekonomija i drugih pogona uključen je u industrijsko-poljoprivredne kombinata. To je bilo društveno opravdano tamo gdje je pridonijelo stvaranju kompleksa za primjenu industrijskih linija proizvodnje. Međutim, kroz ove integracione procese došlo je do sužavanja organiziranog mehanizma, materijalne baze i djelokruga zadruga. Izgubljena je perspektiva kod jednog dijela zadružnih kadrova, a i shvaćanja da je zadruga niži i prevladani oblik radne organizacije počela su u praksi dominirati. Društvene snage u pojedinim komunama nisu bile dovoljno angažirane na otklanjanju slabosti u zadružnim organizacijama, na kadrovskom i organizacionom sređivanju zadruga, već se izlazi traže čak i dalje u fizičkom spajanju.

Proces reorganizacije zadruga vidimo na slijedećoj tabeli:

	1960.	1963.	1964.	1965.	1966.
Bjelovar	150	60	52	51	44
Karlovac	80	57	50	49	42
Osijek	300	62	50	40	38
Rijeka	50	23	20	18	18
Sisak	70	31	25	17	14
Split	240	200	180	165	162
Varaždin	70	20	15	5	5
Zagreb	80	55	42	42	40
Ukupno:	1040	508	434	386	363

Godine 1957. bilo je na području SR Hrvatske 2000 zadruga, a 1966. imamo pad na 363 zadruge i 48 pogona kombinata za odnose sa selom. Pojedine zadruge i pogoni kombinata u posljednje vrijeme provode unutrašnju reorganizaciju u smislu formiranja ekonomskih jedinica po proizvodima, no taj proces je dosta spor i nailazi na veće otpore. Procesi na selu poslije privredne reforme rađeni su tako da ima dosta zahtjeva proizvođača da se sami organiziraju.

Individualni proizvođači su voljni angažirati i vlastita novčana i druga sredstva u svrhu unapređenja i modernizacije tehnološkog procesa njihove proizvodnje. Proizvođači traže tako organiziranu asocijaciju u kojoj će sami upravljati proizvodnjom i raspodjelom. Kolektiv zadruge bi upravljao ekonomijom i drugim aktivnostima vlastite proizvodnje, a kooperanti treba da upravljaju jedinicama za kooperaciju i odnosima sa selom. Zajedničko upravljanje radnom organizacijom je na principu učešća u zadružnom savjetu i upravnom odboru zavisno od učešća u ukupnom prihodu.

Takve stavove još nisu prihvatili pojedini društveno-politički faktori i one zadruge i kombinati koji svojataju monopolska prava na određeni teritorij. Ima dosta slučajeva da u postojećim zadrugama ili pogonima kombinata vrlo mali kolektiv, pretežno trgovačkog i administrativnog karaktera prevladava u organima upravljanja u odnosu na poljoprivredne proizvođače, zadrugare i kooperante na osnovu čije proizvodnje se uglavnom u takvim organizacijama ostvaruje dohodak i fondovi.

Uloga individualnih proizvođača u upravljanju zadrugama je jasno vidljiva iz podataka da od 9749 članova zadružnih savjeta otpada na individualne proizvođače i kooperante 4419 ili oko 45%.

	Zadružni savjeti	Upravni odbori
Ukupno članova:	9749	3196
od toga: žena	657	114
omladine	560	96
Od ukupnog broja su:		
— individualni proizvođači	3843	1054
Zadrugari u radnom odnosu		
van zadruge:	324	80
Članovi kolektiva	5006	1914
Kooperanti	576	148

Iz ovih podataka je vidljivo da su individualni proizvođači nedovoljno zastupljeni u organima upravljanja, te je interes članova kolektiva zadružnih organizacija i briga za formiranje robnog dohotka ispred interesa članova proizvođača.

Zahvaljujući racionalnijem poslovanju, a u 1965. godini utjecaju privredne reforme, poljoprivredne zadruge i ostale zadružne organizacije u poljoprivredi su završile pozitivnim rezultatom poslovanje u 1964. i 1965. godini.

Podaci o poslovanju OPZ u SR Hrvatskoj

— u mln. dinara —

	1964.	1965.	Indeks
Ukupni prihod	92.144	130.355	141
Neto produkt	13.555	24.411	151
Dohodak	9.608	15.519	162
Doprinos rez. fondu	446	762	171
Poslovni fond	982	2.329	237
Broj zaposlenih	11.971	13.054	109
Osobni dohoci (neto)	4.493	6.961	155

Očito je da ukupni prihod, dohodak i fondovi nisu rezultat samo razlika u obračunu nakon privredne reforme, već predstavljaju i ukupno povećanje proizvodnje i poboljšanje poslovanja.

U prošlom razdoblju bolje zadruge su razvile tendencije sve veće orijentacije na specijaliziranu robnu proizvodnju u kooperaciji. Na selu je u toku proces formiranja nove kategorije proizvođača — kooperanata, koji sve više poprima karakter društveno organiziranih proizvođača roba za strano i domaće tržište. Rezultati su potpuniji kod zadruga koje su u kooperaciji razvile specijaliziranu proizvodnju i za tu proizvodnju osigurale odgovarajuće strojeve i kadrove. One zadruge koje u isto vrijeme nisu zapostavljale ni ostalu proizvodnju razvile su bolje korištenje kapaciteta sela i proširile asortiman robe za tržište.

Zadruge i pogoni za kooperaciju kombinata koji su imali pravilnu orijentaciju u korištenju kapaciteta sela i pojedinih individualnih proizvođača uspjele su da kroz kooperativne dugoročne odnose ostvare stabilniju proizvodnju u odnosnim poljoprivrednim proizvodima, iako je ona oscilirala uvjetovano s ostalim proizvodno-ekonomskim faktorima. Ovakva orijentacija nosioca proizvodnje formirala je određene preduvjete za povećanu proizvodnju pojedinih proizvoda. To što u ukupnom tržišnom višku imamo stagnaciju tržišnog viška sela i kooperacije u ratarstvu mnogo je uvjetovano i naglim smanjenjem broja zadruga i poljoprivrednih stanica.

Otkup pšenice i raži u SR Hrvatskoj

— u tonama —

Sektor	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
Privatni:							
ugovoreno	52217	53695	24696	41512	50740	41212	25677
neugovor.	67295	44536	50466	66875	49693	17364	14744
Ukupno:	119512	98231	75162	108387	100433	58576	60421

Otkup kukuruza u SR Hrvatskoj

— u tonama —

Sektor	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
Privatni:							
kooperac.	16396	35314	19639	12479	15335	34086	40880
neugovor.	11738	22275	30050	15960	11694	9464	11793
Ukupno:	28134	57589	49689	28439	27029	43550	52673

Otkup šećerne repe u SR Hrvatskoj

— u tonama —

Sektor	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
Privatni:							
Koop. i ost.							
Ukupno:	202550	186670	123270	101390	110510	107960	96320

Proizvodnja suncokreta u SR Hrvatskoj

— u vagonima —

Sektor	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
Privatni	1379	921	1294	1926	2097	1507	1196

Otkup pšenice i raži u SR Hrvatskoj je u izvjesnom opadanju naročito u ovoj i prošloj godini, čemu su pridonijele i organizacione promjene u poljoprivredi, tako da jedan dio područja nije pokriven efikasnim radom na razvijanju kooperacije.

Otkup goveda i teladi u SR Hrvatskoj

— u tonama —

Sektor	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
Ukupno:	43414	44761	61002	80428	83626	69798
Preko zadr.	28269	36968	35738	54108	53929	—
% zadruge	65,1	82,5	58,5	67,2	64,4	69,0

Otkup živih svinja u SR Hrvatskoj

— u tonama —

Sektor	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
Ukupno:	48954	53220	44612	36313	40615	54034
Preko zadr.	43783	48823	32597	27856	31635	—
% zadruge	89,4	91,7	73,0	76,7	77,8	73,0

Zbog posebnog značenja regije Slavonije, naročito u ratarskoj proizvodnji i kooperaciji, ističemo kretanje površina i neke rezultate kooperacije u kotaru Osijek, s posebnim osvrtom na Baranju gdje nije bilo naglih organizacionih promjena pa su i rezultati znatno bolji.

Kretanje površina kooperacije u Slavoniji

	Zasijano ukupno ha	Zasijano u kooperac. ha	% od ukupne sjetve
1962/63.	394.961	108.230	27
1963/64.	382.430	125.668	33
1964/65.	365.226	108.675	30

Prosječan prinos mtc/ha i utjecaj kooperacije na povećanje prinosa kod 3 osnovne kulture

Kultura	Godina	Prosječan prinos	Prosječan prinos u kooperaciji
Pšenica	1962/63.	19,6	26,0
	1963/64.	18,0	23,0
	1964/65.	17,2	22,8
Kukuruz	1962/63.	27,3	40,0
	1963/64.	36,2	46,0
	1964/65.	29,6	37,6
Šećerna repa	1962/63.	227,9	227,9
	1963/64.	285,5	285,5
	1964/65.	290,0	290,0

Rezultati kooperacije u kotaru Osijek I — X 1965.

— u komadima —

O p ć i n a	Površ. oranica na privatnom sektoru	Isporučeno goveda		Isporučeno svinja	
		kom.	sa 100 ha	kom.	sa 100 ha
Beli Manastir	25.280	2.582	10,20	28.930	114,4
Osijek	23.299	954	4,08	17.501	75,1
Valpovo	14.774	565	3,82	21.908	148
D. Miholjac	18.948	43	0,23	6.304	33,2
Našice	24.967	662	2,64	5.743	23,0
N. Gradiška	29.817	648	2,17	914	3,1
Orahovica	10.733	167	1,58	1.661	15,5
Podr. Slatina	23.989	551	2,30	4.164	17,3
Sl. Požega	38.328	960	2,50	1.531	4,0
Sl. Brod	39.273	2.510	6,38	3.860	9,8
Vinkovci	41.247	808	1,96	8.720	21,2
Vukovar	31.278	550	1,76	14.500	46,4
Županja	25.205	218	0,87	4.618	18,3
UKUPNO:	373.674	11.361	3,04	128.942	34,5

Kao što je vidljivo iz ove analize, osim spomenute komune Beli Manastir vrlo je dobro razvijena proizvodnja svinja u kooperaciji u komuni Valpovo, zahvaljujući efikasnom radu tvornice stočne hrane kombinata »Valpovka«, a zatim u komuni Osijek, Donji Miholjac, Đakovo i Vukovar, dok je zaostajanje te proizvodnje u ostalim komunama.

U Baranji je bilo najviše društvenog opravdanja za integraciju zadruga sa kombinatom »Belje«, jer kombinat obuhvaća 53% obradivih površina Baranje i ima jaku prehrambenu industriju. Međutim, kombinatu su pripojene zadružne ekonomije i time su stvoreni uvjeti za brži razvoj društvenog sektora, a zadruge su dalje razvijane na unapređenju proizvodnje sela putem koopera-

cije. Zadruga su usmjerene na nekoliko proizvodnji koje su u liniji prerađivačke industrije »Belja«, a širi asortiman roba sela ugovara se s trećim partnerima izvan teritorija općine.

Zahvaljujući takvim odnosima u ovoj je komuni razvijena vrlo intenzivna proizvodnja u kooperaciji i brzo jačanje društvenog sektora nije imalo za rezultat smanjenje tržnog viška sela za razliku od stanja u ostalim regijama, što se vidi iz podataka rada na unapređenju stočarske proizvodnje kroz kooperaciju.

Na primjeru Baranje ukazuje se i na odgovarajuću podjelu rada između kombinata kao nosioca nekoliko linija industrijske društvene proizvodnje i zadruga koje su neposredno u selu i proizvođači ih osjećaju u svojim radnim organizacijama koje organiziraju širi asortiman roba za tržište od onoga koji je u liniji kombinata. To znači da je kombinat nosilac integrirane grupacije, ali se ne opterećuje složenim problemima sela i direktno ih ne preuzima.

Poslovni rezultati pojedinih zadruga Baranje

OPZ Mjesto	u 000 st. din		Ukupno	Po 1 do- maćinst. u d	Po na svih oranica
	isporuka	isporuka			
	stočarstvo	ratarstvo			
1	2	3	4	5	6
Kneževi Vinogradi	265.790	92.214	358.004	587.800	126.400
Kozarac	105.198	77.685	182.883	1,219.220	420.420
Lug	203.013	47.007	250.020	200.016	115.696
Novi Bezdan	68.120	24.120	92.240	610.860	204.977
Baranj. Petrovo Selo	61.548	69.740	131.288	654.170	164.720
Bolman	110.181	154.070	264.251	714.190	179.270
Zmajevo	140.620	49.034	189.654	287.300	70.060
Beli Manastir	212.296	88.768	301.064	875.190	312.950
Baranj. Vrh	97.320	58.833	156.153	963.900	242.400
Luč	109.854	127.022	236.876	1,076.000	238.300
Darda	380.053	39.474	419.627	391.340	89.400
Duboševica	81.192	40.492	121.684	322.010	137.030
Gajić	128.399	18.898	147.297	368.200	97.700
Topolje	154.086	41.700	195.786	343.400	150.000
Popovac	177.196	137.015	314.211	748.100	294.500
Torjanci	66.378	63.665	130.043	591.100	207.700
UKUPNO:	2,361.264	1,129.737	3,490.981	403.760	145.022

Ovi rezultati su još povoljniji po pojedinim organizacijama, jer je dio tržnog viška išao mimo zadruga, ali oni u cjelini govore o krupnim rezultatima kooperativne proizvodnje.

III.

PROCESI NA SELU NAKON PRIVREDNE REFORME

Agrarna politika SK nije dobivala nikada takvu podršku radnih ljudi na selu kao sada u provedbi privredne reforme. Reforma je znatno utjecala na pozitivna previranja na selu, jer je shvaćena i kao proces realnijeg društveno-

-ekonomskog tretmana individualnog sektora poljoprivrede. Povećana novčana primanja sela, slobodniji pristup tržištu i organiziranju proizvođača stvorili su uvjete da individualni proizvođač postane značajniji faktor proširene reprodukcije i unapređenja poljoprivrede. Proizvođač na selu želi da učestvuje kao subjekt ne samo u provedbi već i u razradi agrarne politike.

Proizvođači traže trajnija rješenja od kojih zavisi sve više njihova orijentacija na robnu proizvodnju. To nije stalno povećanje cijena, već prvenstveno sigurnost u plasmanu roba što stvara uvjete za brži razvitak robne proizvodnje.

Poljoprivredni proizvođači zahtijevaju što direktniju vezu s potrošačima roba, a osim toga traže da se proširi krug nosilaca kooperacije, uz zadruge i kombinata i na industriju i trgovinu, ali ne preko otkupnih stanica i punktova, već s programom., sredstvima, stručnim kadrovima itd.

Ozbiljni su prigovori na pojave teritorijalnog monopola, ali i upozorenja da nije izlaz u anarhiji na tržištu već u organiziranoj proizvodnji i prometu. To zbog činjenice što je do sada bila praksa, da su na neorganiziranom tržištu najveći dio profita odnosili posrednici.

Prije osvrta na pozitivne inicijative i prijedloge potrebno je ukazati na neke stavove u kojima se očituje oštra kritika na neke probleme poljoprivrede.

Ima iluzija da će se većom podrškom privatnom sektoru riješiti neka bitna pitanja poljoprivrede kao što je problem pšenice i ostalih žitarica. Pokazatelji govore da temeljitija rješenja ovih pitanja treba tražiti u razvoju društvenog sektora i višim oblicima kooperacije kroz područstvoljenje procesa proizvodnje.

Pojedinci su protiv prelijevanja sredstava iz odnosa sa selom u kapacitete društvene proizvodnje. Ti stavovi su potencirani činjenicom što je u ranijem razdoblju bilo pretjerivanja u raspodjeli fondova iz odnosa sa selom bez da su poljoprivredni proizvođači ozbiljnije utjecali na tu politiku. Proizvođači nisu protiv fondova, ali traže da imaju utjecaj na njihovo formiranje i raspodjelu.

Ima dosta kritika društvenih gospodarstava koja ne obrađuju pojedine usitnjene parcele, a naročito u Istri, Lici, Kordunu i Posavini. Tako u Posavini i nekim predjelima Slavonije ima zahtjeva da se seoski pašnjaci koji nisu privedeni intenzivnoj proizvodnji vrate mjesnim zajednicama na upravljanje radi ispaše. U ovakvim slučajevima organizacije će trebati posvetiti veću pažnju uređenju i korištenju ovih pašnjaka, jer su ponegdje ove kritike opravdane. Također ima zahtjeva za reviziju provedene komasacije i arondacije, u onim slučajevima kada proizvođači smatraju da su oštećeni. Ove se pojave javljaju tamo, gdje su ovi zahvati vršeni na administrativni način, dok je u nizu slučajeva rađeno na bazi sporazuma s proizvođačima i u takvim područjima nema problema.

Sve više prevladavaju stavovi da individualni proizvođači zaslužuju društveni tretman i podršku zavisno od njihove orijentacije na dohotke zavisno od ličnog rada i robne proizvodnje.

Ovom procesu ima otpora, nerazumijevanja, bojazni od bogaćenja i kapitalizacije, što se ispoljuje kroz:

a) Prenaglašavanje povećanih novčanih primanja sela, jer se povećani dohodak jednog dijela robnih proizvođača uopćava. Poznato je da je anketa sta-

tistike pokazala za 1964. godinu da je vrijednost potrošnje po članu poljoprivrednog gospodarstva godišnje 132.000 ili 11.000 mjesečno, odnosno da je 50% naturalna potrošnja dok je katastarski prihod terećen i sa 45%. Ima zahtjeva da se zamijeni oporezivanje po katastru, s porezom na dohodak, koja bi porezna politika više odgovarala stvarnom ekonomskom stanju, ali ne bi bila dovoljno stimulativna za robne proizvođače koji bi optimalno koristili kapacitete. Izlaz bi trebalo tražiti u korigiranju katastarskog čistog prihoda zbog nastalih promjena u bonitetu i u uvjetima privređivanja u pojedinim mikroregionima.

b) U praksi prevladava jednostrana orijentacija na uvođenje samodoprinosna na komunalne akcije (elektrifikacija, ceste, putevi, domovi itd.), a nedovoljna orijentacija na ulaganje sredstava u proširenu reprodukciju i na unapređenje poljoprivredne proizvodnje.

Društveno-politički faktori pokazuju velike inicijative oko samodoprinosna za komunalne objekte. Međutim, ima vrlo malo inicijativa oko angažiranja povećanih novčanih primanja sela za nabavu mehanizacije, podizanje skladišnog prostora, mješaonica i mjenjačnica stočne hrane, komasacije zemljišta itd.

Treba nastaviti aktivnost na rješavanju komunalnih problema, ali prioritet treba dati proizvodnim zahvatima kako bi se stvorila nova materijalna sredstva i za lični i društveni standard.

c) Ima pojava sputavanja inicijative da seljaci nabavljaju traktore i druge strojeve, ponegdje i previsokim poreznim terećenjem. Zbog toga se pojedini proizvođači kolebaju da li da više ulažu u strojeve i drugu opremu ili u standard i potrošna dobra. Još je veći problem što se gleda na ove proizvođače koji nabavljaju traktore i druge strojeve, kao na nosioce kapitalističkih tendenci, umjesto da se društveni faktori angažiraju na usmjeravanju ovih pojava, na pokretanju inicijativa oko zajedničke nabave strojeva i obrade zemlje, kreditiranja zadruga i pogona kombinata za nabavu mehanizacije i slične inicijative.

— Ima pojava da se prema individualnim proizvođačima koji stavljaju primjedbe na sporo provođenje reforme društveni faktori odnose nepravilno sve do represalija, što stvara određenu nesigurnost i gubljenje perspektive. Sve to šteti političkom autoritetu lokalnih organa i rukovodećim kadrovima u zadrugama i kombinatima tamo gdje nepravilno reagiraju na upućene kritike.

Tako ima otpora inicijativi proizvođača za slobodnije organiziranje u nove organizacije ili da se vežu za poslovnog partnera van komune. Na nekoliko mjesta došlo je i do manjih nesporazuma s političkim faktorima, radi toga što su proizvođači pokrenuli inicijativu za formiranje novih zadruga, udruženja ili ogranaka. Ima pojava uticaja seoske stihije. Ponegdje se na čelo proizvođača stavljaju negativni pojedinci, ali za tu pojavu uzroke treba tražiti i u činjenici, što pojedine radne organizacije i društveni faktori sporo reagiraju na zahtjeve i sugestije proizvođača u pogledu njihovog boljeg organiziranja.

Iz svega proističe da su previranja nakon reforme na selu uglavnom pozitivna, usmjerena na robnu proizvodnju, a rezultati su krupniji tamo gdje društvene snage pravilnije usmjeravaju ove procese i inicijative.

Povećani interes sela za ulaganje u proizvodnju

Prijašnjih godina seljak je bio nedovoljno zainteresiran za ulaganje u proizvodnju i specijalizaciju u proizvodnji. Međutim, u posljednje vrijeme povećan je interes proizvođača na selu za ulaganje u robnu i specijaliziranu proizvodnju, a taj interes je ponegdje veći od organiziranosti i opremljenosti društvenih organizacija da podrže ove procese. Za rad u poljoprivredi baziran na mehanizaciji i sigurnosti plasmana roba u posljednje vrijeme pokazuje interes i jedan dio omladine u oživljavanju rada školskih zadruga, sekcija zadržara i omladinskih proizvodnih aktiva.

Povećani interes proizvođača za ulaganje u poljoprivredu i za suvremenu obradu došao je do izražaja u povećanom interesu za usluge društvene mehanizacije. Veliki interes za privatne traktore uvjetovan je i činjenicom što društveni sektor raspolaže nedovoljnom mehanizacijom za kooperaciju. Tako na 450 ha u Hrvatskoj, a 360 ha u Slavoniji dolazi jedan traktor, a optimum je jedan traktor na oko 50 ha. U pojedinim kotarevima privatni sektor raspolaže s većim brojem traktora nego što raspolažu zadruga i kombinati za usluge selu, jer su traktori društvenog sektora, a naročito kombinata i zadruga s ekonomijama, prvenstveno angažirani u vlastitoj proizvodnji. rijabilnost je pokazala kombinacija II (v % 20,34%), a najveću kombinacija

Brojno stanje traktora prikazuje slijedeća tabela:

	Kombinati	Ostala druš. gospodarstva	Zadruga	Privatnici (ocjena)
Bjelovar	428	103	430	(800)
Karlovac	14	34	45	—
Osijek	4.835	445	328	(660 ocjena)
Rijeka	239	20	60	—
Sisak	192	45	69	—
Split	168	1	141	—
Varaždin	172	19	78	(60 ocjena)
Zagreb	345	38	159	—
Ukupno:	6.393	705	1.310	1.526

Traktorske usluge društvenog sektora su dosta skupe i kreću se od 10.000 do 16.000 starih dinara po kj. oranja što je uvjetovano:

a) velikom usitnjenošću parcela,

b) unutrašnjom organizacijom i raspodjelom u kojoj traktoristi nisu nosioci kooperacije, već ugovore sklapa aparat i daje radne naloge traktoristima.

Izlaz je u grupiranju seljačkih površina i kultura, komasaciji zemljišta, što potvrđuju rezultati žitnih i krmnih polja na kojima se mehanizacija racionalnije koristi za oko 40%, što se može vidjeti na primjeru Velike Gorice. U ovoj je komuni, uz razvoj društvenog sektora kroz zagrebačke kombinata razvijena vrlo intenzivna stočarska proizvodnja, a tržišni višak mlijeka je povećan od 4 na 11 milijuna litara i godišnje se tovi oko 5000 teladi zahvaljujući intenzivnoj proizvodnji žitarica i stočnoj hrani u kooperaciji.

Prijašnjih godina nisu se mogli postići značajniji rezultati u ratarskoj kooperaciji, jer je prosječna veličina parcele iznosila 0,25 ha, pa je upotreba mehanizacije bila neefikasna i skupa. Prišlo se formiranju žitnih i krmnih polja, a iznosimo rezultate jedne rudine, gdje je ranije bilo 268 parcela i 10 kultura, a sada je stvoren kompleks zemljišta bez međa sa jednom kulturom. Prinosi su udvostručeni i mehanizacija je korištena za 40% racionalnije. Ukupno ima 500 kj. u tom obliku kooperacije. Rezultate toga rada na spomenutoj rudini pokazuju slijedeći podaci:

Elementi proizvodnje po ha	Godine proizvodnje			
	1961.	1963.	1964.	1965.
Vrijedn. proizvodnje	120.603	208.800	372.700	412.000
Troškovi proizvodnje	90.918	108.750	172.700	210.000
Dobit	29.685	100.050	200.000	202.000
Prin. pšen. mtc.	24	42	—	—
Prin. kukur. mtc.	25	—	54	56
CK 1 kg zrna — dinara	37	26	32	37,50

Sve to upućuje na zaključak da treba jačati tehničku bazu u društvenom sektoru poljoprivrede, ali uporedo s tim ne sputavati angažiranje individualnih poljoprivrednika da sami ili udruženo nabavljaju potrebnu mehanizaciju, kako bi se kvalitet obrade zemlje sa sprege i ručnog rada podigao na nivo mehanizirane obrade. Ako bi se usklađeno razvijala mehanizacija na društvenom i privatnom sektoru, moguće je vrlo brzo podići ukupnu ratarsku proizvodnju, a izlaz je u višim oblicima kooperacije, gdje je moguće da na proces proizvodnje utječe poljoprivredna služba i da se primjenjuju mehanizirani procesi proizvodnje.

Treba podržati praksu onih zadruga i kombinata gdje grupe traktorista djeluju kao ekonomska jedinica, a pojedini traktor je na posebnom obračunu. Radna jedinica traktorista ulazi u ugovorni odnos s ratarskim ogrankom ili grupom proizvođača određenog sela ili zaselka.

Ima inicijativa za uvođenje takvog stimulativnog sistema nagrađivanja traktorista gdje se uvode elementi zakupa, odnosno paušalnog obračuna. Naime, traktorista se na bazi ugovora zadužuje za amortizaciju i određenu akumulaciju, vodi brigu o održavanju strojeva i o popravcima tamo gdje je to najjeftinije, dok je ostalo prepušteno ličnoj inicijativi od koje zavisi povećani dohodak.

Traktorista bi na ovakvom ugovornom obračunu i odnosu po optimalnom korištenju strojeva i ostvarenom dohotku mogao biti u pozitivnom smislu konkurentan privatnim vlasnicima traktora koji vrše usluge na selu.

Korisna je praksa onih zadruga i kombinata koji nabavljaju nove traktore i druge strojeve na bazi organizirane zadružne štednje. Ima pojava i kreditiranja kooperanata koji vraćaju kredit u robi kroz godinu dana.

Proizvođači na selu pokazuju sve veći interes za nabavu priključnih strojeva i kultivatora, naročito za nabavu preciznih sijačica, rasipača umjetnih gnojiva, sredstava za zaštitu bilja i uništenje korova, te opremu ekonomskih dvorišta aparatima za električnu mužu, hranilicama, pojilicama, mlinovima

čekićarima itd. Međutim, na tržištu nema dovoljno ovih strojeva i opreme ili ne odgovaraju kapacitetima robnih proizvođača.

U jadranskom i brdsko-planinskom području kao i za obradu okućnica na drugim područjima ima zahtjeva za nabavu nekoliko tisuća manjih traktora do 20 KS, pa je neophodno podržavati inicijative za proizvodnju ovih traktora u zemlji u kooperaciji sa stranim firmama, a potrebno je omogućiti i stimulirati i njihov privremeni uvoz.

Iz svega toga možemo zaključiti da su privatni proizvođači ozbiljno zainteresirani za proširenu reprodukciju u čemu, kao i u višoj proizvodnji, vide trajnija rješenja. Međutim, domaća industrija poljoprivrednih strojeva i metaloprerađivačka industrija nije shvatila ove procese i nije se preorijentirala na proizvodnju strojeva i opreme za selo, a ne proizvodi ni najkrupniju mehanizaciju za društveni sektor. Osim toga ni industrija ni trgovina a ni banke nisu riješile probleme kreditiranja proizvođača s ovim strojevima i opremom, a kreditiranje bi moglo biti povezano s ugovaranjem tržišnih viškova preko radnih organizacija.

Kod robnih proizvođača u stočarstvu, naročito onih koji drže 5—10 mliječnih krava ili rasplodnih krmača, tove 50—400 svinja godišnje, 10—25.000 brojlera ili 20—50 teladi u turnusu, a rade na bazi dohotka zavisno od kilograma prirasta, postala je praksa upotrebe koncentrirane stočne hrane.

Boljim usmjeravanjem korištenja zemljišnih kapaciteta privatnog sektora u intenzivnoj proizvodnji voluminozne hrane, kroz postrnu i ozimu sjetvu, a s obzirom da preveliko učešće koncentrata u stočarskoj proizvodnji ovu poskupljuje, omogućilo bi jeftiniju proizvodnju stočarskih proizvoda. Time bi ubrzali proces uklapanja stočarske proizvodnje u svjetsko tržište, a stimulirali i veću potrošnju u zemlji.

Proizvođači primjećuju, da se brže rješavaju problemi uvoza vina, krumpira, svinja i drugih proizvoda koje je moguće osigurati u zemlji putem ugovaranja i sigurnog plasmana, nego se rješava problem uvoza strojeva i repromaterijala za kooperaciju na bazi kojeg može doći do povećane proizvodnje za unutrašnje tržište i izvoz.

Neki problemi prometa poljoprivrednih proizvoda

Proizvođači zahtijevaju odlučniju provedbu privredne reforme naročito kroz suzbijanje trgovačkih pristupa selu. Visoke prometne marže i pojave monopola i zatvaranja tržišta sprečavaju orijentaciju na robnu proizvodnju. U tome su najveće primjedbe na promet stoke. Organizirani dogoni na principu elemenata monopola zadruge, kombinata ili druge radne organizacije pridonijeli su izvjesnoj stabilizaciji tržišta, ali ovaj sistem ozbiljno remeti nakupnički mentalitet rada, što znači da proizvođač nije utjecao na cijene i poslovne partnere, pa će ove pojave trebati oštrije suzbijati. Stočarska poslovna udruženja potrebno je postaviti na poslovnije i efikasnije principe rada.

Rješenje nije u ponovnom vraćanju na anarhiju na tržištu, već u organiziranom pristupu proizvodnji i tržištu, kroz ogranke za proizvodnju mlijeka i mesa za koje proizvođači pokazuju veliki interes. Takvi specijalizirani ogranci u selu, tamo gdje imaju status ekonomskih jedinica omogućuju proizvođačima da u ogranku odlučuju o izboru partnera, cijeni i prometnoj marži. Proizvođači nisu protiv razlike u cijeni, ali zahtijevaju da oni odlučuju o njihovoj visini i namjeni i da se u pravilu sredstva formirana u stočarstvu ulažu za

unapređenje stočarske proizvodnje, za selekciju i uzgojne probleme i za problematiku proizvodnje i spremanja stočne hrane.

Postoji ozbiljna kritika na visoke trgovačke marže u prometu voćem i povrćem, gdje je razlika u cijeni između proizvođača i potrošača i iznad 100%. Tome pridonosi i činjenica, da u gradovima monopol snabdijevanja, tehničku bazu i prodajni prostor imaju veletržnice i hladnjače gradskih snabdjevačkih organizacija, a ne proizvođači. To u suštini ima za posljedicu malu i svaštarsku voćarsku i povrtlarsku proizvodnju i stimulira seljačku pijacu i direktni nastup na tržištu. Otud potreba da se stvaraju uvjeti da proizvođačke organizacije nastupe na gradskim tržištima pod istim uvjetima kao što nastupaju komunalna trgovačka poduzeća. To znači, da veletržnice i hladnjače trebaju djelovati kao servis svih zainteresiranih partnera, a u osiguranju prodajnog prostora treba dati veću podršku proizvođačkim organizacijama.

ZAKLJUČAK

Relativno visoka stopa porasta ukupne poljoprivredne proizvodnje, a posebno proizvodnje na društvenom sektoru u razdoblju od 1955. do 1960. g. rezultat je tehničkog i tehnološkog napretka, dok je snižena stopa porasta u periodu od 1960. do 1965. g. prvenstveno rezultat zaostajanja materijalnih faktora i subjektivnih snaga na planu daljnje intenzifikacije. Nivo proizvodnje na društvenom sektoru u odnosu na svjetska dostignuća i naše uvjete kod većine proizvoda je još uvijek nedovoljan, kako po korištenju jedinice kapaciteta, tako i u produktivnosti rada. Društvena poljoprivredna gospodarstva učestvuju u tržišnim viškovima glavnih ratarskih kultura od 50 do 72%, kod tovnih svinja 32%, a kod tovnih goveda 47%. Uzevši u cjelini, društveni sektor daje 45% od ukupne tržišne vrijednosti poljoprivredne proizvodnje u SRH.

Dinamika porasta društvenih površina nije bila adekvatna mogućnostima i potrebama, što je imalo i ima odraz na fizički obujam ukupne poljoprivredne proizvodnje, a naročito na obujam tržišnih viškova pojedinih proizvoda.

Kretanja u biljnoj proizvodnji, a naročito rezultati najboljih proizvođača društvenog sektora pokazuju da jača materijalno-tehnička baza i primjena moderne tehnologije pružaju prostor za veoma brzu intenzifikaciju i uključivanje u svjetsko tržište. Ovo se prvenstveno odnosi na ratarsku proizvodnju, dok su u oblasti voćarstva, vinogradarstva i povrćarstva, gdje nije bilo adekvatnog pristupa u organizaciji društvene proizvodnje i rezultati slabiji.

Isto tako relativno nizak nivo tehnologije neodgovarajućih investicionih rješenja, nesređeno tržište i nestabilnost izvoza negativno su djelovali na kretanja u stočarskoj proizvodnji društvenog sektora. Proizvodi društvenog stočarstva u uvjetima postojeće tehničko-tehnološke baze teško se uključuju u svjetsko tržište. Pored dostignutog nivoa produktivnosti i faktor konverzije ima značajnu ulogu u formiranju cijena koštanja proizvoda. Usko grlo za razvitak proizvodnje mlijeka i goveđeg mesa su i niski prinosi u ratarstvu, skupa proizvodnja voluminoznih krmiva i relativno visok uvoz bjelančevinastih komponenata za proizvodnju industrijske stočne hrane. U proteklom periodu na društvenom sektoru, a i u kooperaciji, postignuti su vidni rezultati u proizvodnji tovljene junadi, brojlera i jaja.

Skupo proizvedena jedinica žive vage prerađena na niskom tehnološkom i produktivnom nivou u mesnoj industriji, nije našla šire prostore za uključivanje na svjetsko tržište, a povratno je takva situacija negativno djelovala

na stočarstvo. Privatni sektor pokazao je veću stabilnost u stočarskoj proizvodnji radi boljeg korištenja nusprodukata biljne proizvodnje i manjeg investicionog opterećenja, kao i jeftinijeg obračuna radne snage.

Obim i efikasnost investicija u proteklom razdoblju ukazuju na potrebu većeg, ali i racionalnijeg ulaganja u osnovna sredstva na društvenom sektoru poljoprivrede. Sigurno je, da će decentralizacija fondova osigurati bolje i racionalnije ulaganje u modernizaciju opreme i postrojenja. Povećanjem stope amortizacije ili prelazom na funkcionalnu amortizaciju formirali bi se uvjeti i mogućnosti za znatno bržu rekonstrukciju i modernizaciju kapaciteta.

Mogućnosti izvoza proizvoda poljoprivredno-prehrambenog kompleksa nisu iskorištene iz više razloga. Jedan između njih je nedovoljna orijentacija na industrijsku proizvodnju i visoku produktivnost rada kao osnovni preduvjet za uklapanje u međunarodnu podjelu rada. Problem produktivnosti rada rješavan je uglavnom na bazi napora za pravilnije i efikasnije iskorištavanje radne snage, privređivanjem na bazi dohotka i stimulativnijom raspodjelom, dok su u isto vrijeme nedostajala ili su presporo nabavljena tehnička sredstva putem kojih je moguće učiniti veći i brži skok na planu korištenja živog rada.

U proteklom razdoblju realizirani su osnovni preduvjeti za industrijsku proizvodnju i visoku produktivnost kroz znatnu koncentraciju društvenih kapaciteta, ovladavanjem modernom tehnologijom i primjenom odgovarajuće unutrašnje organizacije i raspodjele. Usko su grlo neadekvatna rješenja u industriji i tržištu poljoprivrednih strojeva i repromaterijala.

Do privredne reforme na poljoprivredu se nije gledalo kao na privrednu granu koja treba proizvoditi za tržište i to na bazi dohotka. To je jedan od razloga za manju sposobnost društvenog sektora u proširenoj reprodukciji. Neekonomski odnosi cijena uvjetovali su često nepravilnu proizvodnu orijentaciju pojedinih radnih organizacija, pa i regija u cjelini. Privilegirane cijene jednih, a depresivne drugih proizvoda, paralizirale su ionako skromne procese unutrašnje organizacije i raspodjelu. Cijene repromaterijalima i opremi još uvijek nisu u paritetu sa svjetskim cijenama. Društvo je premijama, regresima i izvoznim primovima nastojalo ublažiti nastale disproporcije, čime su još više zamagljivani ekonomski odnosi privređivanja u poljoprivredi.

Širi se krug radnih organizacija koje ozbiljnije nastupaju u proširenju društvenih površina. No u ovoj etapi radne organizacije nalaze više računa da usmjere sredstva na dokompletiranje i intenzifikaciju proizvodnje na postojećim površinama, osposobljavanju neorganiziranih društvenih površina, a tek onda i na daljnje proširenje površina kroz otkup i druge vidove. Osim otkupa, sve više dolaze do izražaja mogućnosti proširenja društvenih površina kroz komasaciju, hidro i agromelioracije, obuhvaćanje zemljišnih kapaciteta staročkih i mješovitih gospodarstava itd.

Proces brzog prelaza na industrijski način proizvodnje, dorade i smještaja kukuruza potrebno je društveno potpomoći i dalje razvijati. Isto tako, potrebno je osigurati što brži prelaz na industrijsku proizvodnju i kod još nekih proizvoda. Upravo s modernizacijom opreme, neophodna je najdosljednija primjena tehnoloških rješenja u cilju da industrijske linije i visoka produktivnost ne djeluju kao limitirajući faktori daljnje borbe za visoke prinose. Na ovim zadacima neophodni su daljnji naponi naučne i stručne službe, inženjeringa itd. Ovi procesi modernizacije se mogu ubrzati kroz zajednički pristup

i suinvestiranjem više zainteresiranih poslovnih partnera iz oblasti proizvodnje, prerade i prometa. Pristup industrijskoj proizvodnji zahtijeva daljnju decentralizaciju sredstava, kako bi se radne organizacije dovele u položaj financijske sposobnosti i samostalnosti za proširenu reprodukciju.

Da bi se ubrzao obrt i cirkulacija kapitala u poljoprivredi, posebnu pažnju potrebno je posvetiti snabdijevanju repromaterijala. Boljom organizacijom snabdijevanja repromaterijalom moguće je odteretiti radne organizacije od angažiranja relativno velikih obrtnih sredstava, a industrija i trgovina mogle bi efikasnije i jeftinije usluživati proizvođače. Konsignaciona skladišta rezervnih dijelova, skladišta za umjetni gnoj i kemikaliju za više radnih organizacija omogućila bi ravnomjernije i efikasnije snabdijevanje. U poslovima snabdijevanja repromaterijalom poslovna udruženja mogu odigrati značajnu ulogu.

Integraciona kretanja i poslovno-tehnička suradnja dovela su do snažne koncentracije društvenih kapaciteta. U sadašnjoj etapi potreban je daljnji proces vertikalne integracije, što će imati za posljedicu u integracionom povezivanju prelaženje granica komuna i republika, zavisno od ekonomskih interesa radnih organizacija.

Pozitivne procese koje je otvorilo poslovanje na bazi dohotka i raspodjele prema radu potrebno je podsticati i dalje razvijati na bazi inicijative neposrednih proizvođača i uz podršku svih društvenih faktora.

Raspodjela dohotka prema radu zahtijeva takvu unutrašnju organizaciju koja onemogućava neracionalno poslovanje i prelijevanje rezultata rada. Organiziranje poslovanja po ekonomskim jedinicama ubrzava ove procese i pridonosi oformljivanju krupnih asocijacija po linijama roba, omogućuje usklađivanje programa i poslovnih interesa od proizvodnje do potrošnje.

Neposrednom proizvođaču, kao osnovnom inicijatoru proizvodnje i nosiocu proširene reprodukcije, potrebno je omogućiti da se kroz ekonomsku jedinicu slobodno povezuje s radnim poslovnim partnerima koji garantiraju racionalnija poslovanja i rješenja. Isto tako ovo je put koji dovodi do likvidacije paralelnih, neracionalnih, a prema ekonomskoj jedinici monopolističkih organizacija.

Robni proizvođači na selu shvatili su privrednu reformu i kao podsticaj privatnom sektoru da probleme svog standarda i povećanog dohotka rješava na bazi većeg ulaganja u proizvodnju, racionalnijeg privređivanja kroz kooperaciju što otvara i dugoročniju perspektivu rada i života na selu. Isti tretman individualnih proizvođača, kao i proizvođača društvenog sektora otvorit će nove procese na selu i povećati ukupnu proizvodnju, jer je brži razvoj društvenog i individualnog sektora u poljoprivredi međusobno uvjetovan i uporedan proces.

Kritike trgovačkog pristupa selu koje se očitavaju kroz visoke prometne marže i tendencije monopola u otkupu, nisu usmjerene u zahtjevu za višim cijenama i anarhijom na tržištu, već u težnji za stabilnijim uvjetima kooperacije, sigurnijim plasmanom roba i za što manjim razlikama u cijeni između proizvođača i potrošača.

Kada su u pitanju fondovi, robni kooperanti su protiv prelijevanja sredstava, pogotovo bez njihove suglasnosti, a za ulaganje u proizvodnju u onoj jedinici i proizvodnji gdje će se ostvariti najveći efekti, a da se pri tom otvaraju mogućnosti za njihovu uvećanu proizvodnju.

Kao nosioci kooperacije uz zadruge i kombinata treba da se pojavi i prehrambena industrija, i snabdjevačke organizacije naročito tamo, gdje postojeće organizacije ne zahvaćaju sve proizvode. Nadalje je potrebno podržati inicijative neposrednih proizvođača individualnog sektora da se slobodno organiziraju bilo u proizvodne ogranke sa statusom ekonomskih jedinica u postojećim organizacijama ili da formiraju nove specijalizirane zadruge, ogranke ili udruženja i da se slobodno poslovno povezuju s poslovnim partnerima, bez obzira gdje je ovima sjedište, s poljoprivrednim organizacijama, industrijom, trgovinom, turističkom privredom itd.

U stočarskoj kooperaciji neophodno je održavati inicijative individualnih proizvođača u proizvodnji mesa i mlijeka, na bazi unaprijed utvrđenog obračuna i konverzije hrane, odnosno dohotka po kg prirasta ili mliječnosti, što u stvari znači uvođenje dohotka prema radu i u privatnom sektoru.

U ratarskoj kooperaciji treba tražiti krajnja rješenja koja omogućuju da se prinosi više približe prinosima u društvenom sektoru da se društvena i privatna mehanizacija rentabilno koristi kroz žitna i krmna polja i druge forme za zajedničku obradu zemlje.

Na toj je osnovi moguće vršiti asanaciju postojećih ili podizati nove nasade u voćarstvu, vinogradarstvu i povrtlarstvu što će pridonijeti takvoj podjeli rada u kojoj društveni sektor daje težište na proizvodnje koje je moguće mehanizirati, a kooperacija se usmjerava na proizvodnje koje zahtijevaju veće korištenje ljudskog rada i korištenje onih kapaciteta kojima raspolaže individualni sektor proizvodnje.

Radi ubrzanja razvoja robno-novčanih odnosa na selu, a posebno radi ubrzanja cirkulacije novčanih sredstava sela potrebno je mijenjati dosadašnji mehanizam štednje i kreditiranja koji je uglavnom usmjeren preko komunalnih banaka i poštanskih štedionica. Formiranjem sistema i organiziranjem štedno-kreditne službe kod zadruga i pogona za kooperaciju bilo bi moguće koncentrirati slobodna novčana sredstva sela i usmjeravati ih ne samo na potrošačke kredite, već i na razvoj proizvodnje. Udruživanjem slobodnih novčanih sredstava sela dijela fondova društvene poljoprivrede i raspoloživih bankarskih sredstava kroz odgovarajući sistem štedno-kreditne službe, ozbiljno bi se povećali izvori sredstava za proširenu reprodukciju u društvenoj i individualnoj poljoprivrednoj proizvodnji.

Nakon privredne reforme stvoreni su potrebni ekonomski uvjeti za brzi razvoj ukupne proizvodnje poljoprivredno-prehrambenog kompleksa. Međutim, potrebno je daljnje brže prilagođavanje proizvodnje unutrašnjem i vanjskom tržištu i daljnje usavršavanje sistematskih i ekonomskih uvjeta koji treba da omogućuje bržu intenzifikaciju i modernizaciju proizvodnje i kroz to brže uključivanje u međunarodnu podjelu rada.

U ovim procesima od posebnog je značenja daljnje jačanje uloge neposrednih proizvođača društvenog i individualnog sektora proizvodnje.